

Promise



Voor Bijbels denken in de gezondheid(s)zorg 34ste jaargang nr 1 (januari 2018)

In dit nummer:

Transgender-dilemma

Besnijdenis

Geraakt door aanraking

Het morele besef van apen

Het transgende

Inleiding

Eind juli 2017 kondigden zowel de NS als de gemeente Amsterdam aan dat zij vanaf eind december niet meer spreken over 'Dames en heren', maar overstappen naar zgn. genderneutraal (of sekseneutraal) taalgebruik: 'Beste reizigers' of 'Beste bewoners, aanwezigen, etc.'. Dat past volgens hen in een maatschappelijke trend die al langer gaande is. Daarmee zou respect getoond worden voor mensen die zich man noch vrouw voelen (19,30).

De Hema liet weten dat zij vanaf eind 2017 genderneutrale kinderkleding gaat verkopen. En in Amerika woedt al een tijdje de discussie over de zgn. genderneutrale toiletten en doucheruimten. Moet wel of niet worden toegestaan dat mannen en vrouwen elkaars wc's en douches gebruiken? Moet toestemming gebaseerd zijn op de geboorteacte of op grond van of iemand zich man of vrouw *voelt*? De een vindt toestaan een schending van privacy en veiligheid, en ondermijning van goed burgerschap en normaal fatsoen, de ander noemt het niet-toestaan discriminatie van homo's en transgenders (65). Het COC deed in augustus 2017 de oproep om een einde te maken aan de geslachtsregistratie in paspoort en identiteitskaart, of dat naast M en V ook X als mogelijkheid wordt toegestaan. Het in oktober aangetreden kabinet Rutte III wil de geslachtsregistratie gaan beperken. Het zal niet verbazen dat het de wens van D66 betrof. Geslachtsregistratie zou overbodig en achterhaald zijn, want de

overheid behandelt mannen en vrouwen toch gelijk? (5).

Gert-Jan Segers van de ChristenUnie vindt het wel "curieus dat [men] een heel systeem op de schop wil nemen, terwijl het overgrote deel van de bevolking zich duidelijk man of vrouw voelt" (5). Bovendien kunnen er diverse praktische redenen zijn om het geslacht te registreren, bijv. het oproepen voor bepaalde bevolkingsonderzoeken. In een commentaar liet het Reformatorisch Dagblad (9 augustus 2017) weten dat ons land wordt getroffen door 'genderhysterie'. HP/De Tijd (29 juli 2017) spreekt van 'een doorgeslagen politieke correctheid'. Opmerkelijk is dat in diezelfde tijd SIRE kwam met haar campagne waarin ze pleit voor meer mannelijk gedrag bij jongetjes (19).

Maatschappelijke ontwikkelingen

Voordat we ingaan op het concrete fenomeen van transgenderdysforie, zullen we kijken naar de variëteit aan visies over het thema genderneutraliteit, want dit kan van invloed zijn op het transgender-'vraagstuk'. Aan de ene kant de visie die zich baseert op Gods scheppingsorde. God schiep man en vrouw en Hij stelde het huwelijk *tussen een man en een vrouw* in als beeld van Christus en Zijn gemeente (Ef. 5:25-33). Als gevolg van de zondeval is er een gebrokenheid van de schepping ontstaan waardoor afwijkingen t.o.v. het door God oorspronkelijk bedoelde zijn ontstaan. Uiteraard moet men dat alles niet ontkennen, maar trachten er een op-



lossing voor te zoeken. Maar dat betekent niet dat men de scheppingsorde moet ontkennen.

Instanties zoals het COC grijpen die afwijkingen echter aan om af te rekenen met de door God gegeven scheppingsorde, waarbij man en vrouw worden onderscheiden met daarbij een seksuele gerichtheid op het andere geslacht. Het bijzondere wil men gewoon maken en het gebruiken om het door God bepaalde normale af te schaffen. De Amerikaanse filosofe Judith Butler vindt een indeling op basis van geslacht beperkend, en zij pleit daarom voor genderneutraal taalgebruik, waarin alle verwijzingen naar man of vrouw verdwenen zijn (40). Ook in de gnostiek wil men een gelijkheidsideologie en het vervagen van het onderscheid tussen man en vrouw (androgynie) (15). Iemand zou kunnen zeggen: "Maar wanneer een christen gedoopt wordt en met Christus wordt bekleed, dan is er toch geen verschil tussen man en vrouw?" (Gal. 3:27,28). Echter dit betekent niet dat er op het sociale en natuurlijke vlak geen verschillen meer zijn tussen man en vrouw. Dit heft de scheppingsorde niet op (15).

De Duitse sociologe Gabriele Kubly meent dat iedere seksuele gerichtheid gelijkwaar-



r-dilemma



dig is en door de maatschappij moet worden aanvaard. “Het doel is ‘de opgelegde heteroseksualiteit’ te boven te komen en een nieuwe mens te scheppen die de vrijheid heeft zijn seksuele identiteit onafhankelijk van zijn biologische geslacht te kiezen en te beleven. Het verschil tussen man en vrouw wordt als een politieke en sociale constructie beschouwd, als een uitvinding van het ‘onderdrukkend heteroseksuele patriarchaat’ (15,64,79,80). In Canada is een wet (Bill C-16) aangenomen, die een impliciete aanval op de biologie en het idee van een objectieve werkelijkheid inhoudt. Identiteit zou niets meer zijn dan subjectiviteit. “Dus iemand kan de ene dag man zijn en de andere dag vrouw” (79,80). In diepste wezen gaat het om een strijd tegen de christelijke normen en waarden die niet meer geduld worden” (15).

Dit laatste wordt bevestigd door berichten over bijvoorbeeld een hoge boete die een bakker moest betalen omdat hij weigerde een taart met een bepaald opschrift voor een homostel te maken (78). Het Amerikaanse Ministerie van Justitie gaf North Carolina een maand de tijd om een wet in te trekken, die transgenders verbiedt naar een toilet of kleedkamer van hun gekozen geslacht te gaan. North Carolina zou zich schuldig maken aan ‘een patroon

van door de staat gesteunde discriminatie tegen transseksuele mensen’ (66). Madrid heeft een stadsbus van straat gehaald die slogans tegen geslachtsverandering voerde. De bus lokte woedende protesten uit van linkse activisten, vakbonden en het gemeentebestuur. De organisatie kreeg honderden dreigementen (67).

De meeste christenen hebben moeite met genderneutraal taalgebruik. Ook al zijn er door de zondeval allerlei afwijkingen ten opzichte van de scheppingsorde, “we moeten de uitzondering niet tot regel of norm gaan verheffen en het onderscheid man-vrouw gewoon handhaven. De problemen van transgenders, homoseksuelen, feministen, pedofielen of wat dan ook, los je niet op door het taalgebruik aan te passen aan de beleving van elke groep” (42). Terecht schrijft bisschop Punt: “Wat mij stoort, is dat enkele individuele levensdrama’s worden gebruikt om een ideologie aan de hele samenleving op te leggen (75). Het genderneutrale taalgebruik houdt geen rekening met de opvattingen van de transgender zelf. Sommige transgenders willen juist aangesproken worden als man of vrouw. “Het biologische feit blijft dat we of man zijn of vrouw, ook diegenen die zich anders voelen” (21).

Zeer afwijzend over genderneutraliteit is de site Xander. “Terwijl 95% van de bevolking heteroseksueel is, krijgen kinderen te horen dat seksualiteit een keuze is, waarbij heteroseksualiteit doorgaans helemaal onderaan het lijstje staat”. “Het ‘biologische subjectivisme’ is in het Westen vast

verankerd in het [links-liberale] politiek-correcte denken. Slechts een zeer kleine fractie van de bevolking lijdt van nature aan de psychische waanvoorstelling die bij hen tot een psychologische loskoppeling van hun biologische realiteit leidt, waardoor ze zich ‘man in een vrouwenlichaam’ of omgekeerd voelen. Desondanks moet volgens die ideologie een dergelijke stoornis normaal worden gevonden, als een normale keuze worden beschouwd. Sterker nog: het wordt *gepromoot*” (32).

Echter: “Twee [Nederlandse] predikanten die zelf een geslachtsverandering hebben ondergaan, zijn van mening dat de gebrokenheid zit in de onverdraagzaamheid jegens alles wat afwijkt. Het is hoog tijd dat een transgendertheologie mensen voorziet van een nieuwe bril om de boodschap van de Bijbel anders te interpreteren”, aldus deze transgenders (14).

Tenslotte nog een geheel andere invalshoek. Sommigen bepleiten genderneutraal taalgebruik met het oog op de arbeidsmarkt. Het kan traditionele beelden over rollen van mannen en vrouwen doorbreken, en hiermee een bijdrage leveren aan gelijke kansen voor iedereen. Traditioneel taalgebruik om beroepen te beschrijven, kan een drempel vormen voor de toegang van vrouwen (63).

Genderdysforie

Het is van belang om ‘gender’ en ‘seks’ te onderscheiden. Seks betreft de chromosomen, de geslachtsorganen en -kenmerken, en de hormoonproductie. Gender



(geslacht) is een breder begrip, dat niet alleen betrekking heeft op de biologische aspecten van het man of vrouw zijn, maar ook verwijst naar iemands psychologische, sociale en juridische status (71).

Genderdysforie is een 'stoornis' waardoor men onvrede (gevoelens van onbehagen) heeft met het eigen geslacht en de daaraan gekoppelde (geslachts)rol (71). Transgenders zijn mensen die deze genderdysforie ervaren, namelijk een tegenstrijdigheid tussen hun genderidentiteit (man of vrouw) en hun lichaam, ofwel: ze hebben een vrouwenlichaam maar voelen zich man, of: ze hebben een mannenlichaam maar voelen zich vrouw (37). Zij voelen zich anders dat hun biologische lichaam aangeeft. Als men aan een transgender vraagt wat zijn/haar belangrijkste probleem is, dan zal hij/zij zeggen: "Ik voel me niet thuis in mijn eigen lichaam", "Ik zit in het verkeerde lichaam" is. Hij/zij heeft een afkeer van het eigen lichaam, met name van de geslachtsorganen, die hij/zij niet als de eigen organen kan aanvaarden (17), en verlangt naar het lichaam van de andere sekse en het daarbij behorende gedragspatroon.

In biologisch, genetisch of medisch opzicht zijn er echter geen problemen. Sommigen concluderen dat dus sprake is van een psychisch probleem. Veelvuldig horen we dat geest en lichaam niet bij elkaar passen. Anderen ontkennen dit en wijzen erop dat transgenders, afgezien van hun genderdysforie, geestelijk gezond kunnen zijn (7). Het gaat om een geslachtsidentiteitsprobleem. Daarmee is overigens nog niets gezegd over de seksuele gerichtheid. Transgenders kunnen homo of hetero zijn; hun eventuele transitie van man naar vrouw of omgekeerd (via hormoonbehandeling en operatie) verandert daar niets aan (37).

De categorie transgenders maakt deel uit van een begrip, dat tegenwoordig vaak gebezigd wordt, namelijk de LHBT (LGBT) -groep. Het betreft lesbische vrouwen (L), homoseksuele mannen (H of G [gay]), biseksuelen (B), die zich tot beide seksen voelen aangetrokken, en transgenders (T). Daarnaast worden nog wel andere indelingen gehanteerd zoals bijv. LGBT-QIA (queer/questioning [twijfelend], intersex, asexual) waarbij elke variant een categorie is.

Tenslotte moeten we de genoemde categorieën goed onderscheiden van de zgn. hermafrodieten. Dat zijn mensen die geboren zijn met zowel mannelijke als vrouwelijke voortplantingsorganen (testes + ovaria). Bij de geboorte van het kind zal er een keuze (meestal voor meisje) gemaakt



moeten worden m.b.t het geslacht van de baby. Hermafrodieten zijn geheel anders dan transgenders, want zij voelen zich gewoon man of vrouw. Het merendeel van deze mensen beschouwt de aandoening als een lichamelijke kenmerk, en niet als een identiteitsprobleem (22).

Aantal transgenders

Mede omdat er nog een taboe rust op transgenderiteit, is het onmogelijk om exact te zeggen hoeveel personen transgender zijn. Dat komt mede omdat de groep zo divers is (de mate waarin het zich voordoet, kan variëren en niet voor iedereen hoeft het een probleem te



schattingen. We noemen enkele indicaties als orde van grootte.

Dr. Louis Gooren (VU) schatte in 1988 dat 1 op de 50.000 vrouwen en 1 op de 20.000 mannen transgender is (1). Een studie in 2012 gaf aan dat 1.1% van de mannen en 0.8% van de vrouwen aangaf transgender te zijn. Een kleinere groep (0,4 tot 0,8% van de mannen en 0,1 tot 0,3% van de vrouwen) zegt ook ontevreden te zijn met dat mannen- of vrouwenlichaam, en wil hormonen en/of een operatie. Hieruit blijkt dat niet iedereen die zich niet honderd procent man/vrouw voelt, ook een hekel heeft aan zijn/haar lichaam of dat lichaam wil aanpassen (3,31,33,34,35). Van de complete Nederlandse bevolking in de leeftijd tussen 15-70 jaar wordt geschat dat 0,6% mannen en 0,2% vrouwen transgender zijn. Het zou in 2016 om zo'n 48.000 mensen gaan (73).

Uit onderzoek naar genderidentiteit in België zou 0,7% van de mannen en 0,6% van de vrouwen zich méér het andere dan het eigen geboortegeslacht voelen (incongruente genderidentiteit). Toegepast op de Belgische bevolking komt men dan uit op ca. 30.000 transgenders (58). Per 2007 zou het aantal man-naar-vrouw transitiees 1 op 12.900, en aantal vrouw-naar-man transitiees 1 per 33.800 bedragen (58).

In de periode 1995 t/m 2009 waren er in Nederland 900 (waarvan 62% transvrouw [iemand die van man een 'vrouw' is geworden] en 38% transman) personen, die via de rechtbank hun geslachtswijziging (door operatief ingrijpen) hebben vastgelegd (77). Dat was ca. 60 per jaar. In de periode 2010-2015 was het aantal gestegen tot ca. 100 per jaar. Op 1 juli

2014 werd de transgenderwet ingevoerd, waardoor mensen die van geslacht willen veranderen niet langer moeten voldoen aan bepaalde medische eisen (zoals een geslacht-veranderende operatie) en niet meer langs de rechter moeten. Een verklaring van een deskundige en een gang naar het bevolkingsregister zijn genoeg. In 2015 hebben 770 mensen officieel hun geslacht laten veranderen (al of niet met operatieve ingrepen). Dat is bijna tien keer zoveel als in de jaren daarvoor (44). Het grote aantal heeft mede te maken met een zekere inhaalslag (40). Al met al zijn er per medio 2017 1960 mensen die met een ander geslacht geregistreerd staan dan in hun geboortekarte stond (44). Ondanks de onzekerheidsmarge blijkt het te gaan om relatief kleine aantallen. Het is dan toch wel merkwaardig om genderneutrale taal te gaan bezigen, terwijl het voor de meeste transgenders niet nodig is en de overgrote meerderheid van de mensen 'normaal' is.

Verhalen van transgenders

In diverse christelijke bladen (bijv. Visie [54,55,56], Nederlands Dagblad [11,24,25,33,68], Trouw [36], De Oogst, april 2005 [74]) en in de EO-televisieserie 'Love me gender' (81) zijn (christen-) transgenders aan het woord die vertellen over hun leven, over hun worsteling met het gegeven dat zij in een ander lichaam leven dan hun gevoel aangeeft. Er is sprake van een grote nood (bijv. afwijzing, schaamte, eenzaamheid). Het gaat bij hen niet om een zich bewust afzetten tegen Gods Woord en Zijn scheppingsorde, maar om de vraag hoe die nood op te lossen. Daarbij is de kernvraag wat (ten diepste) hun nood is en wat de oorzaak is.

We geven enkele citaten weer. Een



zijn), en omdat niet alle transgenders een medische en juridische geslachtsverandering doormaken waardoor ze geregistreerd kunnen worden (58). Men moet zich steeds afvragen waarop gegevens betrekking hebben, bijv. alleen gevoelens of feitelijke transitiees door operatieve ingrepen. Er zijn dus grote verschillen tussen diverse





transman zegt: “Van jongsaf vond ik het vreselijk om een meisje te zijn. Ik ging menstrueren en kreeg borsten. Verschrikkelijk. Toen begon ook de eerste depressie. Door de operatie is een diepe onvrede weg. Je hoeft niet meer met een masker te leven” (68). De transvrouw Joke, 18 jaar, zegt: “Ik was erg jong, op 7 jaar had ik al door dat er iets mis was met mij. Ik heb dat nu nog als ik naar die documentaires kijk, dat ik soms zit te huilen omdat het echt is zoals ik me voel. Zo kwam ik tot de erge conclusie dat ik transgender

ben. .. En ik heb het nog steeds moeilijk om het te accepteren, maar ik weet nu dat ik het niet kan onderdrukken of verbergen, dat het steeds terugkomt ... Ik heb eigenlijk geen keuze” (39). Vaak wordt er gedacht aan zelfmoord (11,62). In andere gevallen is de dysforie minder ernstig en kan men een en ander relativëren en ermee leven (27).

Christen-transgenders vragen zich af hoe God hen bedoeld heeft en of de Bijbel ruimte biedt om van sekse te veranderen.

Immers het verlangen om in transitie te gaan (d.w.z. zich te laten ‘ombouwen’) geeft al een worsteling op zich. Mag ik mijn lichaam de transformatie tot man of vrouw wel of niet aandoen? (11). En daar komen geloofsvragen bij: hoe heeft God me dan bedoeld, hoe ben ik geschapen, welke reacties komen er vanuit de kerk, kan ik mijn verhaal kwijt en word ik begrepen? (25,62). Iemand zei: “Als ik aan mijn verlangen om vrouw te zijn toegaf, zou God me naar de hel sturen, dacht ik. Aan de andere kant: als ik mij niet zou



laten transformeren in een vrouw, zou het ook niet goed met me aflopen. Dan zou ik zelfmoord plegen” (25, 62).

Wanneer is het ontdekt?

Wanneer iemand als kind genderdysfore gevoelens ervaart, zal er al heel vroeg een spanning ontstaan tussen de maatschappelijke verwachtingen op basis van de naar buiten beleefde genderrol en de eigen, genderdysfore, emoties. Deze spanning ontstaat al ruim voor de puberteit, maar veel genderdysfore kinderen komen

pas uit voor de gevoelens rondom de puberteit zelf (64).

De meeste transgenders weten al rond hun vierde of vijfde levensjaar dat zij zich anders voelen dan het geslacht dat ze bij hun geboorte hebben meegekregen. “In mijn jeugd wist ik al: er klopt iets niet” (11, 62). Dat is dus voordat hun seksualiteit is ontwikkeld (24,33). Veelal ontdekt men (sommigen zijn zelfs al getrouwd en hebben kinderen) pas later, bijv. door het zien van een tv-uitzending of via internet,

of door het lezen van een brochure, wat er aan de hand is (11,25,68). Omdat er nu meer openheid over het probleem is en het taboe minder wordt, durft men eerder ervoor uit te komen.

Wat zijn mogelijke oorzaken?

Er bestaat nog steeds onduidelijkheid over de (mogelijke) oorzaken van genderdysforie. Volgens sommige onderzoekers is er tot op heden geen ondubbelzinnige oorzaak voor de vaststelling van atypische geslachtsontwikkeling gevonden. Wel is er consensus over de *multicausaliteit* van de thematiek. Genoemd worden factoren zoals gezinsverhoudingen (o.a. gebroken gezinnen) en opvoeding (ouderlijk gezag); gebrek aan liefde, aandacht en bevestiging door de ouders, traumatische gebeurtenissen zoals bijv. verkrachting; diepe verwerping waardoor men hoopt in een ander geslacht meer succes te hebben; psychoseksuele stoornissen; niet gericht of aangemoedigd in typisch geslachtsgedrag, ontwikkelingspsychologische factoren (8,43,62,72). In sommige gevallen kan een verschil tussen ervaren en gewenste zelfbeeld geweten worden aan psychische stoornissen: niet hun lichaam (daar mankeert niets aan), maar hun *zelfbeeld* is het probleem (7). Het kan ook een uit de hand gelopen ‘grap’ betreffen, zoals in de film ‘The Danish girl’. Anderen zijn van mening dat iemand zich bij genderdysforie op een tragische en zelfdestrucatieve wijze voor de gek houdt (8) of dat sprake is van inbeelding (46). Ook zou sprake kunnen zijn van een vloek vanuit het voorgeslacht. Denk bijv. aan families waar (bijna) iedereen reuma heeft.

Anderen (bijv. neurologen) wijzen op een *biologische* oorzaak, namelijk een verstoorde hormoonhuishouding tijdens kritische fasen in de ontwikkeling van een foetus in de baarmoeder (27,64,72). Genetisch gezien klopt het lichaam met het geslacht, maar het gevoel zegt iets anders. Dit wordt veroorzaakt in de hypothalamus en de hypofyse. De hypofyse is een klier waar onze hormonen worden gevormd. Deze worden afgegeven aan de hypothalamus en hierdoor wordt bepaald hoe een persoon zich voelt (man of vrouw) en zich gedraagt. De 6e tot 8e week van de foetale ontwikkeling in een zwangerschap is voor de hypothalamus een erg gevoelige periode. Wanneer deze alleen in aanraking komt met de bedoelde hormonen, vormt deze zich tot de hypothalamus zoals die bij de ‘normale’ mensen van dat geslacht voorkomt. Maar het kan voorkomen dat een vrouwelijke foetus om een bepaalde reden in aanraking komt met testosteron, het mannelijke hormoon. Andersom is dit ook mogelijk: is het testosteron ontoereikend voor de foetus, dan



zal er zich een vrouwelijke hypothalamus ontwikkelen. Hierdoor kan het zo zijn dat de hersenen zich ontwikkelen tot een meer vrouwelijk brein terwijl het geslacht van de foetus mannelijk wordt. Hersenen en geslachtsorganen ontwikkelen zich op een ander moment in de zwangerschap (39,64). Van bepaalde medicijnen is inmiddels bekend dat deze de testosteronhuishouding in een foetus ernstig kunnen verstoren. Wanneer de moeder deze tijdens de zwangerschap slikt, kan dat dus genderdysforie bij het kind veroorzaken (57,64).

Wat ook de oorzaak is (ontstaan tijdens de zwangerschap of tijdens de ontwikkeling), een en ander is een gevolg van de gebrokenheid van de schepping na de zondeval (37), en is er sprake van een kwestie die zowel door betrokkenen als door experts als echt, ingrijpend en nijpend wordt gezien (8). Daarbij moet opgemerkt worden dat lang niet iedereen een even sterke vorm van genderdysforie heeft. Soms kan het afnemen en ook is het mogelijk dat iemand ermee leert leven. Daar komt bij dat op het terrein van seksuele- en genderidentiteit tot en met de puberteit alles in beweging is (8).

Mogelijke oplossingen

Dat er sprake is van een (soms tragisch) probleem, daar lijkt iedereen het over eens te zijn. Ook lijkt er een consensus te bestaan dat geen van de oplossingen voor dit probleem echt bevredigend is. Er zijn immers geen wondermiddelen tegen genderdysforie gevonden en de oplossingen die er wel zijn (verandering of acceptatie) zijn onvolledig of omstreden (7). Zowel aan het blijven leven met genderdysforie als aan het laten verrichten van een

geslacht-veranderende operatie kleven bezwaren. Het is dus belangrijk om te bedenken dat alle meningen over transgenderdysforie het karakter hebben van een *zoektocht* naar een probleemoplossing (7).

De grote vraag is hoe het probleem van de transgender kan worden opgelost. Daarbij is kennis van de concrete oorzaak noodzakelijk. Immers elk 'geval' is anders. Bij het zoeken van oplossingen kan men in twee richtingen denken. De aanpassing kan aan het lichaam geschieden óf aan het innerlijk, de geest. Dat is het grote dilemma! Er bestaan grote verschillen in visie over de mogelijk te bieden oplossingen (of evt. schijnoplossingen). Theoloog Douma wijst aanpassing aan het lichaam niet af, ook al noemt hij het een verminking in het kwadraat. Overigens zien sommige transgenders dat niet zo. Ze zien lichamelijke aanpassing als het wegnemen van een kankergezwell (1). Ethicus Jochemsen wijst operatief ingrijpen wel af en vindt dat het accent moet liggen op begeleiding, pastoraat en psychotherapie (56).

We zullen eerst de oplossingsrichting van aanpassing van het lichaam beschrijven, en vervolgens die van een aanpassing van het innerlijk.

Aanpassing van het lichaam

Voor veel mensen met genderdysforie is een zgn. geslacht-veranderende operatie hun enige hoop: 67% van de transgenders die erom vragen, komt voor een operatie in aanmerking. Voor velen van hen is hoop op een gelukkig leven identiek met de aanpassing van hun lichaam. Zij kunnen zich niet indenken ooit gelukkig te kunnen zijn in een niet-veranderd lichaam. Daarmee worden bij voorbaat



wegen afgesloten die wellicht hoopvol zouden kunnen zijn, aldus ethicus Boer (7).

Prof. J. Douma stelt dat men alleen tot een lichamelijke 'reparatie', dus hormoonbehandeling en operatie (hoe gebrekkig die altijd ook zal zijn) kan overgaan, als men te maken heeft met a) een grote nood bij de transgender, b) het een psychiatrisch niet te verhelpen stoornis is en c) een operatieve 'geslacht-'wisseling baat brengt (17), dus een afzwakking en verlichting van de genderdysforie bewerkstelligt. Ds. C. van der Leest vergelijkt de ingreep met plastische chirurgie die wordt toegepast als iemand lijdt onder een esthetisch gebrek, bijvoorbeeld flaporen of een raar-gevormde kaak. In die situatie wordt er ook in een gezond, goed functionerend lichaam gesneden, maar met als doel iemands psychisch lijden te verlichten en levensvreugde te vergroten. Zo mag naar zijn overtuiging ook geopereerd worden om het lichaam meer te laten passen bij iemands genderidentiteit (37).

In de praktijk gaat men (bijv. het genderteam aan de VU) niet over één nacht ijs. In de diagnose-fase wordt in kaart gebracht of er bij een persoon sprake is van een genderidentiteitsstoornis of van een psychiatrische stoornis, waarbij waanbeelden over genderidentiteit een rol spelen (64). "Niet alleen is er een lang en diepgravend psychologisch onderzoek (is iemand autistisch of schizofreen? etc.), ook worden patiënten onderworpen aan testen en een hersenscan om onderzoek te doen naar de zgn. seksueel dismorphe kern van de hersenen" (57). Daarnaast wordt onderzocht of er sprake is van andere problemen, en worden medische contra-indi-





caties besproken, zoals roken en overgewicht. De diagnose wordt besproken en er wordt advies gegeven over een eventuele medische dan wel psychologische behandeling. Er zal alleen een geslacht-aanpassende behandeling plaatsvinden als er sprake is van een genderidentiteitsstoornis en het hele genderteam ermee instemt dat de persoon de behandeling aankan en hierbij gebaat zou zijn (64). Overigens bestaan er verschillende technieken van operatieve aanpassing zoals bijv. de metaiooplastiek en falloplastiek (81).

In de zgn. 'real-life test' fase wordt van de persoon in kwestie verwacht om, als dat niet al het geval is, te gaan leven in de 'rol' van het gewenste geslacht, en wordt aan een hormoonkuur begonnen (64). En men moet in deze fase 'het' vertellen aan familie, vrienden en collega's. Soms zien mensen al in deze fase af van verdere behandeling als er te veel problemen gemaakt worden door de omgeving. Soms kiest men voor een leven als iemand van het gewenste geslacht, maar zonder een geslacht-aanpassende operatie te ondergaan (64).

Tenslotte volgt de fase met de operatieve ingrepen bij de geslachtsorganen (te zien op een animatievideo [61]) en de secundaire geslachtskenmerken (borstamputatie of -vergroting). Het gaat om meerdere operaties. Een volledige geslacht-aanpassende behandeling duurt ongeveer vier tot vijf jaar (64).

Kanttekeningen bij operatief ingrijpen

Het snijden in een gezond lichaam (bijv. besnijdenis, zie elders in dit nummer) is nooit onomstreden geweest, ook niet

onder liberale denkers (68). Bedacht moet worden dat door een zgn. geslacht-veranderende operatie het *biologisch* geslacht niet gewijzigd wordt. Immers het menselijk genoom en de hormoonproductie worden niet veranderd (7). Slechts de *uiterlijke* kenmerken van het niet-gewenste geslacht worden weggenomen. Dat kan voor sommige transgenders een voldoende oplossing vormen omdat zij *in de gewenste geslachtsrol* (met het daarbij behorende gedragspatroon) kunnen gaan leven.

Operatief ingrijpen neemt de problemen rondom sekse en identiteit niet altijd zomaar weg. Het is soms een weg vol voetangels en klemmen met evt. medische complicaties en levenslange zorgen (moeite om maatschappelijk geaccepteerd te worden; moeite met het verkrijgen van een baan (44) of een relatie; verlies van familie, vrienden; echtscheiding; eenzaamheid, etc.) (59). Een transgender: "Ik vraag me altijd af: zit mijn geluk erin? Maar ik heb leren leven met het lijf dat ik heb" (27). Ook moet men niet de illusie koesteren dat hij/zij in zijn verdere leven niet meer gehandicapt zou zijn (17). Ook moet rekening gehouden worden met diverse pragmatische aspecten. Denk aan de stem die niet altijd kan worden aangepast, of dat de grootte van de handen, de lichaamsbouw, de manier van lopen en de beharing niet passen bij het aangenomen geslacht (25,27).

Van sommige mensen die een operatie hebben ondergaan, horen we goede berichten, van anderen minder goede. Evenzo horen we getuigenissen van mensen die langs pastorale weg met hun genderdysforie hebben leren leven, en in een enkel geval van mensen bij wie het probleem in het geheel lijkt te zijn opgelost (7) of dat achteraf bleek dat een verkeerde diagnose was gesteld (57).

Vandaar de aanbeveling: "Opreer niet te snel. Je kunt niet terug. Het kan een tijdelijke stoornis zijn" (8). En "Bedacht moet worden dat een operatie psychisch wel verlichting kan geven, maar fysiek een lapmiddel is: een gewoon seksueel leven en kinderen krijgen wordt er onmogelijk door" (7). Dikwijls blijft het lichaam strijden tegen de ingrepen en blijft iemand levenslang van extra hormonen afhankelijk. Bovendien zal de optie van een geslacht-aanpassende therapie en de vele verhalen hierover, sommigen een fuik binnenjagen: 'Wellicht zit ook jij in een verkeerd lichaam, laat je opereren', of dat jongeren gaan twijfelen over het eigen geslacht. Denk ook aan de hierboven genoemde maatschappelijke ontwikkelingen. "Vanuit de christelijke zienswijze zou ik zeggen:

wachten, geduld uitoefenen, kijken naar de alternatieven, geen vroegtijdige operatie, en vooral: dit alles biddend doen en de patiënt door dik en dun trouw blijven. Zoek naar een massieve inzet om door middel van psychotherapie resultaten te bereiken. Mocht iemand er uiteindelijk voor kiezen om de transitie te maken, dan komt er een moment waarop de tegenstemmen moeten zwijgen. Alles beter dan verstoting, waartoe ook christenen helaas maar al te vaak zijn overgegaan", aldus ethicus Boer (8).

Transitie zonder operatief ingrijpen

Men kan ervoor kiezen van geslacht te veranderen zonder operatief ingrijpen bij de genitaliën, bijv. vanwege de medische risico's. Het enige is dat men zich in het bevolkingsregister als (trans)man of (trans)vrouw laat registreren en dat men zich gaat kleden en gedragen als 'man' of 'vrouw'. Eventueel kan men wel secundaire geslachtskenmerken laten aanpassen, bijv. als een transman grote borsten heeft. Men zal uiteraard rekening moeten houden met bepaalde beperkingen bij het zwemmen en sporten etc.. En ook gelden de hierboven genoemde pragmatische aspecten zoals stem, beharing, etc...

Aanpassingen in de geest

Ook al zijn er christenen die van mening zijn dat transgenders vanwege hun moeilijke situatie uiteraard medeleven en compassie verdienen en een lichamelijke aanpassing zoals hierboven geschreven geoorloofd vinden ("hoe jij je van binnen voelt, is het belangrijkste en daar mag jij je lijf op aanpassen" [39]), andere christenen vinden het snijden in een gezond lichaam niet acceptabel (69). Zo namen afgevaardigden op een congres van Baptisten in de VS met overweldigende meerderheid een resolutie aan waarin zij zich keren tegen zgn. geslacht-veranderende operaties en hormoonbehandelingen. Volgens hen wordt de seksuele identiteit van ieder persoon bepaald door zijn/haar geslacht en niet door zijn/haar zelfperceptie. God heeft twee onderscheiden en elkaar aanvullende seksen geschapen (51).

Anderen vinden dat je moet proberen 'de strijd aan te gaan' of 'je kruis te dragen' en dat je je dus niet moet laten opereren. Transgenders zouden ook rekening moeten houden met evt. partner en kinderen, en zich 'bekeren' van hun verlangen naar een ander lichaam en zich verzetten tegen hun genderdysfore gedachten en leren hun lichaam te accepteren (37). Van der Leest noemt deze opstelling levensgevaarlijk omdat het probleem veel dieper zit dan een subjectief gevoel (37). Maar bedacht moet worden dat ook een gehandicapt iemand of degene die ermee





De meeste christenen hebben moeite met genderneutraal taalgebruik.

getrouwd is, een zwaar kruis te dragen heeft (59).

Omdat zowel aan het blijven leven met genderdysforie als aan het laten verrichten van een geslacht-veranderende operatie bezwaren (kunnen) kleven, dringt zich de vraag op of vanuit het christelijk geloof een alternatief kan worden aangeboden naast wat de psychologie en de medische techniek reeds aanbiedt (7). De vraag is daarbij niet of een medische ingreep niet zou mogen worden overwogen (zelfs al zou die fout zijn en in onwetendheid genomen, want God vergeeft onze fouten als we ze inzien en belijden), maar of er niet een betere oplossing is, namelijk een geestelijke oplossing die dieper gaat dan een psychologische benadering. Immers er kan ook sprake zijn van een geestelijke oorzaak. In de door de zondeval gebroken werkelijkheid kunnen zich zeer vreemde dingen voordoen, die (kunnen) wijzen op demonische (leugen) inspiraties. Enkele voorbeelden. We kunnen allereerst denken aan mensen die denken dat zij Hitler of Napoleon zijn. De Canadese vader en ex-man Stefoknee Wol-scht verliet zijn vrouw en 7 kinderen om een 'nieuw' leven te beginnen als zesjarig meisje! (32,38). De 22-jarige Vinny Ohh uit Los Angeles denkt dat hij een alien is en heeft meer dan 100 (!) operaties ondergaan (hetgeen vele duizenden dollars heeft gekost) om zijn gezicht en lichaam in overeenstemming te brengen met zijn perceptie van een geslachtsloze alien (9). Sommigen denken dat ze een draak of vampier zijn, en weer anderen denken dat ze een kat zijn (bijv. de Noorse vrouw Nano)(28), en zelfs dat ze dood zijn (syn-

droom van Cotard) (62). Men leeft in een leugen- of waanwereld.

Er zijn zelfs mensen, die een *lichaamsidentiteitsstoornis* hebben: ze amputeren perfect gezonde ledematen omdat ze die identificeren als gehandicapt (62). Psychiater Rianne Blom, die promoveerde op dwanggedachten, schrijft over een patiënt in het AMC, die vertelde dat een van zijn benen niet bij zijn lichaam hoorde. Hij kon exact de lijn aanwijzen waar hij geamputeerd zou moeten worden en vertelde dat hij leed aan *Body Integrity Identity Disorder* (BIID)(4), oftewel het gevoel dat bepaalde ledematen niet bij zijn lichaam horen. In al de genoemde gevallen is sprake van een zelfidentificatie die volkomen in strijd is met de realiteit (62). Er is mogelijk sprake van inspiratie door leugens vanuit het rijk der duisternis, die mede mogelijk zijn geworden door zonden van het voorgeslacht. En zou bijv. de wens van de moeder t.a.v. het geslacht van de baby misschien van invloed kunnen zijn geweest op de foetus?

Heel merkwaardig is dat uit het onderzoek van Rianne Blom blijkt dat de mensen van wie daadwerkelijk het gewraakte lichaamsdeel verwijderd werd, daarna een duidelijk betere kwaliteit van leven ervoeren, en beter in harmonie met zichzelf zijn! (4). Ook een deel van de transgenders die een operatie hebben ondergaan, ervoeren vrede met de nieuwe situatie. De vraag is of dit alles geestelijk gezond

is en of medici eraan moeten meewerken. Denk aan de operaties die Vinny Ohh op eigen verzoek onderging (9). We moeten er wel aan denken na te gaan in hoeverre de genoemde voorbeelden met elkaar te vergelijken zijn, maar in elk geval geven ze toch wel te denken.

Opmerkelijk is dat sommige transgenders zo'n spanning ervaren dat ze zo depressief worden dat het onveranderd blijven op den duur kennelijk geen optie is omdat ze eronder bezwijken (37) en soms zelfs zelfmoord gaan plegen. De vraag rijst of dan niet sprake zou kunnen zijn van een demonische gebondenheid, ook al kan dat via de genen zijn doorgegeven. Dan rijst ook de vraag of het misschien mogelijk is dat, als het christenen betreft die geloven in de kracht van de Heilige Geest, deze transgenders bevrijd kunnen worden, evenals ook mensen met homofiele gevoelens ervan bevrijd zouden kunnen worden, ook al kan dat een (soms zware) geestelijke strijd betekenen. We leven helaas in een maatschappij waarin velen niet meer in bevrijding en herstel/genezing geloven omdat zij zijn afgedwaald van wat God in Zijn Woord zegt of het helemaal niet kennen. Als aan mensen wordt verteld van Gods grote liefde voor hen en Gods plan met hun leven, dan is het mogelijk dat mensen in Jezus' Naam en door de kracht van de Heilige Geest kunnen worden bevrijd en hersteld en een normaal en gelukkig leven kunnen leiden. Dit zal vaak een proces zijn en dus niet altijd een instantelijke oplossing. En het vraagt volhardend gebed en geloof in Gods Woord, ook van medechristenen. De waarheid maakt vrij (Joh. 8:32). Bevrij-

ding is beter dan bijv. een psychiatrische patiënt ‘platspuiten’ om de agressieve neigingen maar wat te dempen, want dat is geen wezenlijke oplossing. Zo is ook bijv. het bezoek aan een prostitué geen wezenlijke oplossing van seksuele nood, want de bezoeker zou mogen worden bevrijd van onreine geesten, net zoals bijv. een pedofiel, een pyromaan en een lijder aan anorexia of borderline van hun gebondenheid bevrijd mogen (en kunnen) worden in de Naam van Jezus Christus en door de kracht van de Heilige Geest.

Uiteraard moeten we bidden om wijsheid om te weten hoe we mensen in nood kunnen helpen, en om openbaring van wat Gods wil en oplossing is in die concrete situatie. Een voorbeeld is Sy Rogers, die worstelde met homoseksuele gevoelens en besloten had zich te laten ombouwen tot vrouw, maar die door zijn geloof in Jezus Christus Gods liefde leerde kennen en daardoor afzag van een geslacht-veranderende operatie. Hij is nu een normaal functionerende en gelukkig getrouwde man en vader (76).

Pastorale aspecten

Hoewel er al in de jaren negentig studies verschenen waarin de nood van transseksuelen werd erkend, is de afwijzing soms nog steeds aanwezig in christelijke kringen (11). Dat betekent dat er behoefte zal zijn aan pastorale hulp. Denk alleen al aan getrouwde transgenders. Moet de transgender wel of niet er voor komen? In elk geval zal het huwelijk in een crisis komen en is het van belang om open en eerlijk te zijn (37). Uiteraard is het van belang dat de huwelijkspartners de nood in gebed bij God brengen en om wijsheid bidden. Niet alleen voor de transgender zelf zijn er vragen, maar ook voor de kerkgemeenschap. Het besef dat er transgenders in de kerk zijn, kan “onze christelijke traditie bevragen over wat het betekent om samen het lichaam van Christus te zijn” (33). We mogen onze medebroeder en -zuster omringen met aandacht, ontferming en liefde.

Een belangrijke vraag is: wat maakt iemands wezenlijke identiteit uit? Of je man of vrouw bent? “Voor God ben je niet allereerst man of vrouw, maar *mens*, een geliefd schepsel van Hem” (25,62). In hoeverre vindt de transgender zijn/haar identiteit in Christus? Het belangrijkste is dat een mens door geloof in Jezus Christus een kind van God is (geworden). Daarin vind je je ware identiteit! In 2013 is een landelijke gespreks- en zelfhulpgroep voor christelijke transgenders opgericht (49), die voorziet in een behoefte. De zelfhulpgroep ‘Transgender en geloof’ valt onder Transvisie, een

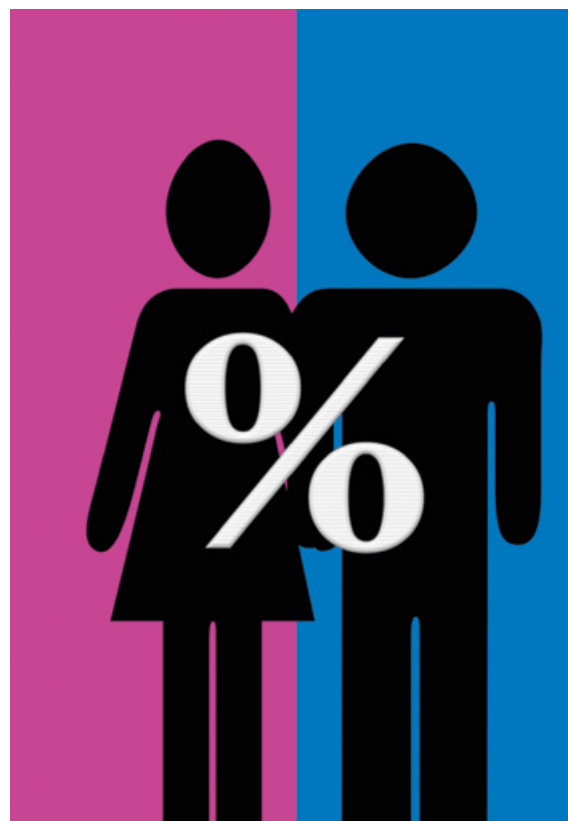
patiëntenvereniging voor transgenders, transseksuelen, genderzoekers en hun naasten (26). Ook is er een magazine voor partners van transgenders om “duidelijk te maken dat het allemaal ‘niet zo erg hoeft te zijn’. Zo kunnen relatiebreuken voorkomen worden. Het hoeft niet mis te gaan” (18).

Sinds november 2017 is er een handreiking voor kerken over het omgaan met transgenders. Onderdeel daarvan is een pleidooi voor een kerkelijke viering na geslachtsverandering (29). Op 6 augustus 2017 was er een zgn. Trans Pride dienst, een speciaal aan transgenders gewijde dienst, met als thema ‘Een nieuwe naam’. Centraal stond daarbij Genesis 32, waarin Jakob bij de Jabbok worstelt en daarna van God een nieuwe naam krijgt (11,14,29,41). Opgemerkt moet worden dat het bij deze tekst (en ook bij de naamsverandering van bijv. Abraham en Paulus, en wat wordt bedoeld in Openb. 2:17) om geheel iets anders gaat dan wat gebeurt in het proces van de verandering van geslacht.

Conclusies

We hebben twee lijnen gezien: enerzijds een *maatschappelijke* ontkoppeling van geslacht en persoon vanwege een zelfbeschikkingsideaal. Dat is het kader waarin het transgenderfenomeen wordt geplaatst. We zien een duidelijke anti-christelijke tendens in de maatschappij, die van de uitzonderingen een regel wil maken. Frappant is dat het COC en dergelijke organisaties er direct bij zijn om de goddelijke scheppingsorde als achterhaald te beschouwen. In *bepaalde* opzichten is het wel begrijpelijk dat men bijv. geslachtsregistratie wil beperken. Maar bedacht moet worden dat we als maatschappij steeds verder af komen van wat en hoe God het bedoeld heeft. Men vergeet dat gebrokenheid van de schepping het gevolg is van de *zonden* van de mensheid, en men wil het afwijkende als normaal beschouwen.

Anderzijds is sprake van een grote en serieus te nemen *persoonlijke* nood van de transgender (zowel christen als niet-christen) vanwege het zich soms voordoen van een genetisch afwijking, nl. de genderdysforie, die met de gebrokenheid van de schepping te maken heeft, en waarvoor een oplossing moet worden gevonden. We hebben enkele oplossingsrichtingen (acceptatie, ombouw, [proces van] bevrijding) genoemd en besproken. Er bestaat een grote diversiteit aan meningen erover. Welke richting voor een oplossing zal worden gekozen is afhankelijk van de oorzaak en ernst van het probleem, en van iemands levensbeschouwing en geloof. Ieder is daar vrij in, maar van belang



is rekening te houden met de niet-fysieke geestelijke werkelijkheid.

Tenslotte merken we op dat, gezien de toenemende problemen in de wereld, het steeds noodzakelijker wordt om het reddend evangelie van Jezus Christus te verkondigen! Want alleen dat geeft een ware oplossing voor de nood waarmee de mensheid worstelt, ook wat betreft seksualiteit en geslacht.



Drs. Piet Guijt
Zoetermeer, november 2017

De bijbehorende (zeer uitgebreide) literatuurlijst is te vinden aan het eind van het artikel op de website van Promise.

Besnijdenis: verlaten of verplicht

Inhoud

1. Drama
2. Wel of niet besnijden?
3. Besnijdenis bij Joden
 - 3a Ritueel
 - 3b Besnijdenis op de achtste dag
4. Besnijdenis bij christenen
5. Besnijdenis bij moslims
6. Meisjes- of vrouwenbesnijdenis
7. Nut en onnut van besnijdenis
8. Conclusie

1. Drama

Als docent godsdienst behandel ik bij Jodendom ook de bijbehorende rituelen. Bij de besnijdenis dacht ik bij mezelf: 'even doorpakken en behandel ook de vrouwenbesnijdenis'. Dat deed ik een beetje te goed: een jongen vooraan werd het teveel en ... viel flauw. Wat een drama! Iemand maakte i.v.m. de opdracht aan Abraham om te besnijden, een kleine verspreking: 'Jullie moeten het voorhoofd laten verwijderen'. Gelukkig betreft het alleen de voorhuid... Een ander wist wel hoe het zat: 'Op de 8e dag verliest een joods jongetje de voorhuid op z'n penis en hij krijgt dan een naam'. En weer een andere leerling maakte ervan: 'De besnijdenis vindt plaats vanaf de 7e dag na de geboorte t/m het 15e levensjaar.' Dat lijkt me een iets te lange operatie.

2. Wel of niet besnijden?

Naast abortus en schoktherapie valt besnijdenis onder de meest controversiële

medische ingrepen. De rechten van het kind enerzijds en vrijheid van godsdienst anderzijds botsen. Wat is überhaupt het medische voordeel?

Besnijdenis is een vrij eenvoudige ingreep waarbij de voorhuid van het mannelijk geslachtsdeel, de voorhuid, wordt weggesneden. Deze kleine medische ingreep vindt in een ziekenhuis of gewoon thuis plaats. Besnijdenis wordt wereldwijd steeds minder als normaal gezien. In de VS wordt de meerderheid (60%, maar vroeger zelfs wel 90%) van de jongens vooral vanwege hygiëne besneden. Dat Amerikaanse jongens worden besneden was dus heel gewoon en gebruikelijk. Amerika is het enige geïndustrialiseerde land waar besnijdenis om niet-religieuze redenen alom geïmplementeerd werd. Het werd gemeengoed aan het einde van de negentiende eeuw. In Nederland vindt de ingreep tussen de 10.000 en 15.000 keer per jaar plaats. De vergoeding voor de jongens-besnijdenis is per 1 januari 2005 uit het basispakket van de zorgverzekeringen verdwenen. Op basis van een medische indicatie wordt een besnijdenis wel vergoed uit het basispakket. Een besnijdenis kost in een speciale kliniek doorgaans 265 euro. In een ziekenhuis wordt soms wel 2000 euro gevraagd. Uit de aanvullende verzekering zijn er bij een aantal zorgverzekeraars vergoedingen mogelijk voor een besnijdenis zonder medische noodzaak. Dat wil zeggen dat vergoeding van een besnijdenis vanwege

religieuze/culturele redenen dus soms wel wordt vergoed. Het kan voorkomen dat er geen vergoeding plaatsvindt als de kliniek/zorgaanbieder niet is gecontracteerd door de zorgverzekeraar. Besnijdenissen mogen nog alleen vergoed worden als er een medische grond is voor de ingreep. De meerderheid (driekwart) van de jaarlijks ongeveer 17.000 jongens en mannen die besneden worden, gebeurt op religieuze gronden. Het Ministerie van Volksgezondheid noemt het 'niet volgens de regels', maar spreekt niet van fraude.

Voor- en tegenstanders van besnijdenis hebben hun messen geslepen en nemen met allerlei argumenten hun stellingen in. Het debat in Nederland over jongensbesnijdenis werd al in 2010 door de artsenorganisatie KNMG aangezwengeld. Marcel Poorthuis, hoogleraar Interreligieuze Dialoog aan de Universiteit van Tilburg, valt het op dat de KNMG pas in actie komt tegen de besnijdenis als het om religie gaat.¹ Net als ritueel slachten ligt ook de besnijdenis onder kritiek. Tegenstanders van besnijdenis, zoals Patrick van Schie (directeur van de Teldersstichting, een denktank ten behoeve van de VVD) en Wouter van Erkel² menen op te komen voor het belang van het kind. In hun ogen is het besnijden van jongens een inbreuk op de integriteit van het menselijk lichaam, ja een aantasting van het menselijk lichaam en in strijd met artikel 11 van de grondwet³. De antibesnijdenisactiegroepen 'Intact America' en 'NoCirc' vinden dat het verwijderen van gezonde lichaamsdelen bij kinderen die daarmee niet kunnen instemmen, een ethisch probleem is en voeren felle campagnes hiertegen. Het valt wel op dat deze besnijdenisbestrijders het vaak geen enkel probleem vinden om hetzelfde kind zes maanden daarvoor te laten aborteren. Ook hiervoor is niet eerst toestemming aan het kind gevraagd... Henk Post, gepromoveerd op vrijheidsrechten, meent dat besnijdenis een religieus onderdeel van de opvoeding is. De verantwoordelijkheid voor de opvoeding hoort primair bij de ouders⁴. Je kunt ook stellen dat de voordelen van



bieden, vrij hten?



besnijdenis honderd keer groter zijn dan de nadelen. Je kan het vergelijken met vaccineren en stellen dat het evengoed onethisch is om vaccinatie en ook besnijdenis niet routinematig aan te bieden aan ouders van een pasgeboren jongetje⁵.

3. Besnijdenis bij Joden

3a. Ritueel

Acht dagen na de geboorte van een jongetje wordt het besneden. Oorspronkelijk geschiedde dat met een mes van steen (Ex.4:25, Joz.5:3). Deze 'Brit Mila' ('verbond van besnijdenis') staat voor het verbond tussen God en zijn volk Israël. Deze traditie is nog ouder dan de wetgeving op de Sinaï en gaat gepaard met zegenspreuken. Bij Joden is dit een belangrijk onderdeel van de Joodse identiteit en een normale, vanzelfsprekende en religieuze handeling, tenzij het kindje gezondheidsproblemen heeft. De besnijdenis kan thuis, in de synagoge of in het ziekenhuis plaats vinden. De 'sandek' (Jiddisch-Hebreeuws) ook wel 'gevat-ter' of 'gevader' of 'peet' / 'peter' bij de

besnijdenis genoemd, is degene die het kind bij besnijdenis op de knieën houdt als ware het een altaar, terwijl de 'mohele' (besnijder) het kind besnijdt. Twee stoelen worden gebruikt, waarvan er een symbolisch bestemd is voor de profeet Elia. Sinds eind negentiende eeuw wordt de mohele opgeleid door een chirurg⁶. Een kandidaat-besnijder mag pas overgaan tot het uitvoeren van besnijdenissen als hij er minstens honderd bijgewoond heeft. Het jongetje verliest zijn voorhuid en krijgt dan zijn Hebreeuwse naam, die door de mohele hardop wordt uitgesproken. Tenslotte dompelt de mohele een watje in een beker wijn en drukt dit op de lippen van de zuigeling. Dan spreekt hij de woorden uit Eze.16:6 "... en ik zei tegen je, terwijl je onder het bloed zat: Leef! Blijf in leven, bedekt met bloed als je bent". En terwijl de mohele zijn handen op het kindje legt, spreekt hij met alle aanwezigen de wens uit: "Moge hij groeien, rijpen en braaf worden". Door dit verbondsteken wordt de pasgeborene een zoon van het Volk des Verbonds⁸. Vaak zijn enkele trotse familieleden en vrienden van de ouders

voor dit ritueel uitgenodigd, wat uitloopt in een feest.

Besnijden wordt in het jiddisch 'jitsen' genoemd, dat is 'joodsen', waarmee 'tot volle jood maken door de opname in de bond van Abraham' wordt bedoeld.⁹ De eerste Bijbelse persoon die een Brit Mila onderging, was aartsvader Abraham en wel pas op negenennegentig-jarige leeftijd (Gen.17:24). Door de besnijdenis is hij dan opgenomen in het verbond dat God met Abraham sloot. Wie de besnijdenis wil verbieden, maakt ten diepste het eeuwige verbond van God met Israël onmogelijk.

Een jood is lid van het verbond met God door de geboorte en niet door de besnijdenis. Ook een onbesneden jood is een jood, hoewel niet een 'volle jood'. De besnijdenis is alleen maar een teken dat zichtbaar maakt dat het om een geboorteverbond gaat. Het is immers een teken aan het voortplantingsorgaan en bovendien voornamelijk een teken voor de betrokkene zelf. Niemand anders behoort het te zien. ➔

Maar in de Tweede Wereldoorlog zijn nogal wat Joodse mannen tegen de lamp gelopen, nadat ze werden gedwongen hun broek te laten zakken. De Nazi's misbruikten de besnijdenis om te achterhalen of iemand Joods was. Uit angst voor discriminatie, pesterijen en eventuele nieuwe vervolging maken sommige ouders de keuze hun zoon niet te laten besnijden. (Ze mochten na het sporten onder de douche eens zien dat hij besneden is!) Anderzijds zijn er Joodse mannen die zich op latere leeftijd alsnog laten besnijden, want zij nemen het hun ouders kwalijk dat ze niet als baby zijn besneden. In het Jodendom worden meisjes absoluut niet besneden, ook niet bij de liberale joden. Een meisje ontvangt op de eerste sabbatmorgen na de geboorte haar naam tijdens een dienst in de synagoge.

3b Besnijdenis op de achtste dag

Terwijl in de kinderkliniek 'Adam' in Den Haag de besnijdenis al vanaf 6 maanden kan plaatsvinden¹⁰, vinden Joden dit te laat. De besnijdenis moet volgens Gen.17:10-14 en Lev.12:3 per se op de achtste dag plaats vinden en niet pas als het kind zelf hierin een keuze kan maken, maar ook niet eerder dan de achtste dag. De eerste dagen na de geboorte moet de lever nog rijpen. 'Dat baby's in de eerste dagen zo gemakkelijk leegbloeden, komt doordat de belangrijke bloedstollingselementen pro-trombine en vitamine K niet voldoende aanwezig zijn. De hoeveelheid pro-trombine die de baby de eerste dagen heeft, is overgebleven van de moeder en is op de derde dag nog slechts 30 procent van normaal. En vitamine K is bijna helemaal afwezig.' ... 'Vanaf de derde dag vliegt de hoeveelheid bruikbare pro-trombine omhoog en bereikt op de achtste dag een bovennormaal niveau van 110%. Daarna daalt de hoeveelheid tot normaal en blijft gedurende het hele leven op de standaardwaarde van 100%. Op de achtste dag heeft een baby dus meer bruikbare pro-trombine dan op enige andere dag in zijn leven! Dat wil zeggen dat op de achtste dag een bloeding sneller stopt dan op enig ander moment in zijn bestaan.'

¹¹ Bovendien is medisch gebleken dat in de voorhuid van een jongetje van acht dagen de zenuwen niet of nauwelijks zijn volgroeid, zodat het kind amper pijn voelt'. ¹² Met andere woorden: de perfecte dag voor een besnijdenis is de achtste dag. 'Een bijkomende reden om een besnijdenis zo vroeg mogelijk te doen, is dat jonge kinderen van deze ingreep veel minder last hebben dan volwassenen. Het blijkt dat kinderen onder de drie weken alleen pijn en last ervaren op het moment van de besnijdenis zelf, daarna niet meer. Kinderen tussen vier weken en drie maanden hebben maximaal twee dagen last van

napijn. Kinderen van drie maanden tot een jaar hebben drie á vier dagen last, en volwassenen meer dan een week. Bovendien kunnen oudere jongens soms een licht trauma van de besnijdenis overhouden, omdat ze de ingreep ervaren als een aanval op hun lichaam'.¹³ Dat de KNMG pleit voor het uitstellen van de ingreep tot de leeftijd waarop het kind zelf over de ingreep kan beslissen, blijkt op deze medische gronden dus niet raadzaam. Joden zijn niet gewend om eerst het nut van een wet te weten alvorens zij besluiten wel of niet te gaan gehoorzamen. Nee, het staat er, dus men gehoorzaamt. Punt. Achteraf blijken Gods wetten heel wijs en van levensbelang te zijn. Woorden als bacterie, infectie, besmetting, quarantaine, incubatietijd, hygiëne en preventie, zullen we tevergeefs zoeken in de Bijbel. Hoewel deze medische woorden ontbreken, is er hier wel sprake van. Als motivatie voor de besnijdenis geeft God niet aan dat het goed is voor gezondheid en de hygiëne, maar dat het rite is in verband met het verbond, de relatie tussen God en Israël.

'Nu heeft Mozes u de besnijdenis gegeven - niet dat die van Mozes komt, ze komt van de aartsvaders [Hand.7:8] - en u besnijdt ook op sabbat. Als er op sabbat besneden wordt omdat anders de wet van Mozes wordt overtreden, waarom bent u dan kwaad wanneer Ik op sabbat iemand helemaal gezond maak? Ga in uw oordeel niet op de schijn af, maar laat uw oordeel rechtvaardig zijn" (Joh. 7: 21-24). De Farizeeën onderschrijven de besnijdenis, ook al is het op de sabbat, de rustdag. De besnijdenis werd en wordt dus acht dagen na de geboorte van een jongetje uitgevoerd, en die achtste dag viel soms op de zevende dag van de week, de sabbat. Desondanks dan toch besnijden schendt de sabbatwetten niet omdat het een goede daad is. Volgens de joodse wet moet elke man uiterlijk op zijn dertiende jaar besneden zijn, wanneer hij bij zijn bar mitswa officieel 'zoon van het gebod' wordt. Hoewel het later kan, is de achtste dag eigenlijk steeds de bedoeling, zoals ook de Here Jezus Zelf op de achtste dag besneden is (Luk.2:21).

4. Besnijdenis bij christenen

In het prille begin van het christendom rees de vraag of heidenen die christenen waren geworden, zich net als de joden moesten laten besnijden (Hand.15). De uitkomst van het eerste apostelconvent was dat gelovigen uit de heidenen zich niet hoeven te laten besnijden. Maar in het volgende hoofdstuk in Handelingen (16:3) lezen we dat Paulus zijn medewerker Timoteüs toch liet besnijden. Timoteüs had een Joodse moeder en een niet-joodse vader, en Paulus wilde Joden



zo min mogelijk aanstoot geven. Paulus werd er onterecht van beschuldigd dat hij joden, die onder de heidenen wonen, zou ontraden om hun zootjes te besnijden (Hand.21:21). Voor christenen is er duidelijk geen plicht zich te laten besnijden: 'Iemand die besneden was toen God hem riep, moet het niet ongedaan laten maken. Iemand die onbesneden was toen God hem riep, moet zich niet laten besnijden. Het is volkomen onbelangrijk of men wel of niet besneden is, belangrijk is dat men de geboden van God in acht neemt' (1Kor.7:18,19,24). '... als u zich laat besnijden, zal Christus u niets baten. Ik verzeker u dat iedereen die zich laat besnijden verplicht is om de wet volledig na te leven' (Gal.5:2,3,6,11, 6:11-17). Het is dus niet de bedoeling om bepaalde wetten te kiezen en anderen te laten voor wat het is. Nee, het is een (praktisch niet te volbrengen, te meer omdat de tempel verwoest is waardoor de tempeldienst onmogelijk is gemaakt) totaalpakket van 613 ge- en verboden. Er zijn steeds meer christenen die gefascineerd zijn door het Jodendom (als dat al bestaat) en zich zelfs tot dit geloof bekeren en daarmee onder een juk kruipen. Willen zij hiermee in feite 'vromer zijn dan de paus'?

In reformatorische kerken wordt voor de kinderdoop een formulier gelezen waarin staat dat de doop in de plaats is gekomen van de besnijdenis, wat gebaseerd is op Kol.2:11: 'In Hem bent u ook besneden, niet door mensenhanden, maar met de besnijdenis van Christus, door het afleggen van het aardse lichaam.' 'Zonder mensenhanden' duidt dus niet op een letterlijk ritueel, maar op symboliek. Er zijn geen gronden voor een verbinding



tussen de besnijdenis en de christelijke doop (waarbij mensenhanden onmisbaar zijn), noch voor een verbinding tussen de doop en de opname in het verbond met God'. Dat is dus nergens in de Bijbel terug te vinden. De symbolische besnijdenis, de besnijdenis van het hart geldt. Het gaat volgens Rom.2:17-29, Ef.2:11 meer om de innerlijke dan om de uiterlijke besnijdenis. Door geloof wordt je gered, niet door de besnijdenis, zo ondervond Abraham (Rom.4). Inconsequent is dat niet alleen baby-jongetjes worden gedoopt (meestal eigenlijk slechts besprenkeld), maar ook baby-meisjes, lang voordat zij zelf tot de jaren des onderscheids kunnen zijn gekomen. Dat de doop in de plaats van de besnijdenis zou zijn gekomen, is een uitvloeisel van de zogenaamde vervangingstheologie (de kerk is in de plaats van Israël gekomen) en is koren op de molen van de volkskerken. Hoe meer (kinder) zielen hoe meer vreugd. Het teken van het nieuwe verbond is niet de doop, noch de besnijdenis, maar de beker van het bloed van Jezus, dat door Zijn volgelingen symbolisch in de vorm van rode wijn gedronken wordt (Mat.26:28, Mark.14:24, Luk.22:24: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt').

5. Besnijdenis bij moslims

Ook in de islam worden in navolging van Abraham en zijn zoon Ismael jongens besneden. Het besnijden van jongens is een ritueel dat in Arabië al voorkwam vóór het ontstaan van de islam, vooral als hygiënische maatregel. Men noemt dat 'tahara', Arabisch voor reiniging, reinheid en besnijdenis. In het Turks heet de besnijdenis 'sünnet', dat is afgeleid

van 'soenna'. En de soenna is de manier waarop Mohammed leefde, zoals bekend in de overleveringen, de Hadith. Ook betekent deze term 'aanbevolen', en dus voor moslims erg belangrijk. Hoewel het ritueel van de besnijdenis niet is vermeld in de Koran, en dus niet verplicht is, zien moslims het toch als een religieuze plicht, want de besnijdenis is het teken dat hun zoon een echte moslim is. Besnijdenis komt wel voor in de Soenna/Hadith van de profeet Mohammed. Mohammed zou volgens de Overleveringen besneden geboren zijn¹⁴. In tegenstelling tot het Jodendom is de leeftijd waarop dit moet gebeuren van land tot land verschillend. In Turkije bijvoorbeeld ligt de leeftijd tussen de twee en tien jaar, maar in Marokko¹⁵ op twee jaar. Jongens worden besneden tussen de zevende dag na de geboorte en het vijftiende levensjaar, in elk geval vóór de puberteit. Veel ouders kiezen ervoor om hun zoon te laten besnijden op een leeftijd waarop hij deze feestelijke gebeurtenis, met veel cadeaus voor de besnedenen, bewust mee kan maken. Het is onder moslims wel gebruikelijk om jongens voor hun dertiende jaar te besnijden, omdat de profeten die na Abraham werden geboren ook besneden zijn.

Belangrijk voor de rituele reinheid is de besnijdenis. Besnijdenis is te zien als een rituele reiniging van jongens. Ze krijgen daardoor een genderidentiteit, worden 'man' en lid van de religieuze gemeenschap. Een aanmerkelijk deel van de religieuze besnijdenissen bij moslims vindt plaats in het land van herkomst omdat het daar goedkoper is en het rituele aspect een belangrijker rol speelt dan in Nederland. De kwaliteit en hygiëne is echter in Nederland veel beter dan in Turkije en Marokko. Maar als een jongen zich niet durft te laten besnijden, ofwel door angst voor letsel of als een gerenommeerde arts hem verteld heeft dat hij zal lijden aan hevige bloedingen of als de besnijdenis gezondheidsrisico's met zich mee brengt,

dan vervalt de verplichting op de besnijdenis en begaat hij geen zonde door het niet te doen. De geldigheid van iemands bekering tot de islam is dus niet afhankelijk van de verrichting van de besnijdenis en zijn acceptatie van de islam is geldig, ook al laat hij zich niet besnijden. Dus als een persoon zich op volwassen leeftijd tot de islam bekeert en zich niet laat besnijden, dan is daar niets mis mee.

6. Meisjes- of vrouwenbesnijdenis

Vrouwenbesnijdenis, ook wel Female Genital Mutilation genoemd, stamt uit de tijd van de farao's. Bij meisjesbesnijdenis, een betere term is 'genitale verminking', worden externe vrouwelijke genitaliën gedeeltelijk of volledig verwijderd. Behalve de clitoris worden ook de schaamlippen weggesneden. In delen van Somalië en Soedan wordt de vagina dichtgenaaid op een kleine opening voor urine en bloed na. Tussen het symbolische krasje, zoals in Indonesië, waar één druppel bloed al genoeg is, en de totale verwijdering van clitoris, kleine en grote schaamlippen met het aan elkaar laten groeien van de wondranden bestaan veel tussenvormen. Het wegnemen van de voorhuid bij een jongen is echt iets heel anders dan het wegsnijden van de clitoris en binnenste schaamlippen bij een vrouw! Volgens de religieuze autoriteiten in Egypte is deze verminking nodig om de seksualiteit van vrouwen in te perken en om nymfomanie, onvruchtbaarheid en de groei van een penis (uit de clitoris) te voorkomen. Infibulatie (fibula is 'gesp') is een doeltreffende behandeling om de maagdelijkheid van het meisje te garanderen. Tijdens de Wereldbevolkingstop in Cairo in sept. 1994 beloofde de Egyptische regering de praktijk van de besnijdenis van meisjes en vrouwen te zullen verbieden, maar al snel hierna trok ze haar belofte in. Religieuze leiders in dat land hebben laten weten dat besnijdenis een plicht is voor elke islamitische vrouw (andere islamitische geestelijken stellen



overigens dat besnijdenis niets met de islam te maken heeft).

In Egypte is een machtsstrijd gaande tussen het opkomende fundamentalisme en het huidige regime.¹⁶ Een onbesneden vrouw zou volgens Afrikanen onrein en onzindelijk zijn. Maar Meisjesbesnijdenis heeft geen religieuze basis, maar is een hardnekkig verwerpelijk cultureel gebruik. 'Voor de meeste mensen is het echter gewoon een sociale verplichting, deel uitmakend van een eeuwenoude traditie waarin de vrouw geacht wordt om kalm, verzorgend en vooral seksueel niet veeleisend te zijn. Door niet aan die traditie mee te doen, riskeer je een schandaal en lopen de huwelijkskansen van je dochter schade op', aldus Vivian Fouad, medewerkster bij de Nationale Raad voor Kinder- en Moederschap (NCCM).

Het zoveelste schaap dat eerst moest verdrinken voordat men in Egypte de put wil dempen, is het twaalfjarige meisje Badoul Shaker, die nota bene in een ziekenhuis overleed aan een te zware narcose in verband met de meisjesbesnijdenis, die was toegediend door een arts.¹⁷ De ingreep zelf is door de vaak onhygiënische omstandigheden al risicovol. Denk aan infecties, doodbloeden, verlittekening van het wondgebied met pijnklachten, onvruchtbaarheid veroorzakende infecties, het insluiten van delen huid met vorming van cystes en tenslotte afsluiting van de vagina zodat het menstruele bloed niet kan afvloeien. Maar het geeft ook op latere leeftijd risico's om de coïtus mogelijk te maken en bovendien, als ze zwanger zijn, een hogere kans op complicaties bij de bevalling. Dan moet verder worden ingesneden om de vernauwing op te heffen. Zo niet, dan zal de geboorte lang duren en de kans op zuurstofnood voor de baby en op onherstelbare verwondingen bij de moeder groot zijn. De pijn en vernedering worden toegebracht met instemming van de aanwezige moeder en andere vrouwelijke familieleden. Dit geeft een pijnlijk gevoel van verlatenheid en verstoting. Bij besneden vrouwen komt seksueel disfunctioneren vaker voor dan bij niet-besnedenen, evenals psychiatrische ziektebeelden zoals depressie, neurose en fobie. Voor de beleving van hun seksualiteit is deze ingreep ook nadelig. Na de geboorte van het kind verzoekt de vrouw (gedwongen?!) vaak om de schaamlippen weer aan elkaar gehecht te krijgen, omdat haar man nu eenmaal graag een besneden vrouw wil. De grootte van de vaginaopening bepaalt in grote mate de status van de vrouw. Het is allemaal geen feestelijke gebeurtenis zoals bij de besnijdenis van jongens meestal wel is, maar een onaangename, individueel toegepaste ingreep.¹⁸ De aangevoerde redenen voor besnijde-

nis zijn verbetering van de hygiëne, het bevorderen van sociale samenhang, het voorkomen van promiscuïteit, verhoging van het seksueel genot van de man (hoe bestaat het!) of het opvolgen van religieuze voorschriften, maar de hoofdfreden voor deze besnijdenis is het voorkomen dat een meisje seks heeft voor het huwelijk. In feite wordt hierdoor controle uitgeoefend op een ander.

De praktische voordelen zijn groot, tenminste voor de familie. Het meisje blijft maagd en zo is de bruidsschat verzekerd. Voor sommige Somalische vrouwen is herbesnijdenis (het vastmaken van de schaamlippen) cultureel haast van levensbelang.¹⁹

Hoewel deze besnijdenis niet tot islamitische normen en tradities te herleiden valt, zijn het toch vooral moslima's die slachtoffer zijn geworden van vrouwenbesnijdenis.²⁰ De profeet Mohammed heeft getracht om het toen reeds bestaande gebruik te doen ophouden of althans in een minder traumatiserende vorm te laten uitvoeren. Alle nadelen ten spijt, is deze traditie sterk verankerend in de cultuur en sociale normen van Noord-Afrika: Somalië, Eritrea, Ethiopië, Soedan en Egypte, zodat daar vrijwel alle vrouwen nog steeds besneden zijn. Mensenrechtenjurist Anemarie Middelburg constateert dat vrouwenbesnijdenis zowel onder moslims als onder christenen en joden voorkomt.²¹ Volgens UNICEF komt deze genitale verminking inderdaad het vaakst voor in 28 landen in Afrika beneden de Sahara en in het Midden Oosten. Zo'n drie miljoen meisjes en vrouwen per jaar ondergaan deze pijnlijke praktijk.²²

Hoewel levensgevaarlijk en niet voor niets illegaal, worden helaas ook in Nederland vrouwen genitaal verminkt. Als deze operaties amateuristisch en niet-steriel worden uitgevoerd is de kans op infecties en complicaties groot. In de regio Haaglanden lopen volgens de GGD zo'n 5000 meiden uit deze landen tussen 0 en 18 jaar het risico om besneden te worden. In Nederland wordt deze illegale praktijk beschouwd als zware kindermishandeling, waar de maximale straf van twaalf jaar op staat.²³

7. Nut en onnut van besnijdenis

Medische gezien kunnen we de voor- en nadelen van besnijdenis tegen elkaar afwegen. We beginnen met de nadelen. Jongensbesnijdenis is zonder narcose of plaatselijke verdoving natuurlijk pijnlijk en kan leiden tot complicaties, bloedingen, infecties, plasbuisvernauwingen, een gat in de plasbuis, verlittekening en misvormingen. Een besnijdenis kan later tot



psychologische problemen leiden, zoals angsten, wantrouwen en problemen met intimiteit, vergelijkbaar als die na een verkrachting. Het is bovendien een schending van de rechten van het kind.

En dan de voordelen. Een onderzoek van Ugandese en Amerikaanse wetenschappers laat zien dat besnijdenis de kans op besmet raken met de seksueel overdraagbare virussen herpes of HPV (Humaan papillomavirus is de veroorzaker van baarmoederhalskanker, genitale wratten en kan een rol spelen bij het ontstaan van andere vormen van kanker) sterk doet afnemen. Het voorkomen van fimosis (voorhuidvernauwing) is ook een legitieme reden voor besnijdenis.

Bovendien blijkt dat besnijdenis de kans op besmetting met HIV (het virus wat aids veroorzaakt) met 60 % verlaagt²⁴. Hoewel deze ingreep in Uganda zeer ongebruikelijk is, staan de mannen hiervoor nu toch in de rij. HIV is een groot probleem in Uganda. Kerkleiders ten zuiden van de Sahara zetten goedbedoeld de besnijdenis in als wapen tegen HIV/AIDS. Dit wapen is echter wel omstrede omdat tevens het signaal wordt afgegeven dat de levensstijl er niet zo toe doet. Verantwoord met relaties en seksualiteit omgaan blijft een must.²⁵ Het is nog steeds beter en goedkoper om te voorkomen dan te genezen! Besnijdenis alleen is echter niet genoeg als maatregel om HIV-verspreiding in te dammen. Besnijdenis heeft nog als extra voordeel dat de besneden jongetjes niet meer geofferd kunnen worden, omdat medicijnmannen kinderen die al gebloed hebben daarvoor niet geschikt achten.²⁶

Peniskanker is een kwaadaardige aan-
doening van de penis die in West-Europa

NO MORE FEMALE GENITAL MUTILATION



betrekkelijk zeldzaam is. De kans op deze peniscarcinoom is bij mannen die besneden zijn kleiner dan bij onbesneden mannen.²⁷ Verder kan besnijdenis tegen urinebuisinfecties en prostaatkanker beschermen.

De American Academy of Pediatrics concludeerde in 2012 dat de voordelen van het besnijden van mannelijke baby's groter zijn dan de risico's, maar wil niet zeggen dat de ingreep móet gebeuren.²⁸ Natuurlijk moet de besnijder goed zijn opgeleid (geen 'kapper'), steriel te werk gaan en effectieve pijnstilling aanbieden. Heeft de besnijdenis een negatief effect op de seksualiteit? Omdat de eikel niet langer bedekt is droogt de slijmvlieshuid van de eikel uit en wordt na verloop van tijd wat dikker en ongevoeliger. Dit heeft tot gevolg dat een ejaculatie aanzienlijk langer op zich laat wachten. Voor een man lijkt dit wellicht ongewenst, maar in een huwelijk kan dit als positief bijeffect hebben dat het tempo van man en vrouw hierdoor veel dichterbij elkaar komt te liggen.

8. Conclusie

Bij Joden is de besnijdenis al eeuwen essentieel voor hun identiteit. Zij kunnen zich terecht beroepen op de vrijheid van godsdienst. Voor christenen heeft de besnijdenis afgedaan, behalve de symbolische 'besnijdenis van het hart.' Voor moslims is het een belangrijke traditie, maar niet essentieel. Voor niet-religieuze spelen vooral medische motieven een rol. Bij de besnijdenis van jongens en mannen is geen sprake van een vorm van agressie, noch een laakbare schending van de lichamelijke integriteit. Vrouwenbesnijdenis²⁰ is te allen tijde verwerpelijk. Door bovenstaande uiteenzetting kunt u nu hopelijk zelf de afweging maken voor

een besnijdenis: verbieden, vrij laten of verplichten.



drs. W.J.A. Pijnacker Hordijk
november 2017

Noten

- 1 Karin Leeuwenhoek, De Besnijdenis, Geloven in Nederland, sept. 2013
- 2 voorzitter van de Jonge Democraten, de jongerenorganisatie van D66.
- 3 In dit artikel staat het recht op de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam. Iedereen mag zelf bepalen wat er met zijn of haar lichaam gebeurt, welke medische handelen worden verricht en welke medicijnen worden ingenomen.
- 4 Piet H. de Jong, 'Overheid moet besnijdenis ontmoedigen', Nederlands Dagblad, 20-5-2017
- 5 Mayo Clinic Proceedings [http://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196\(14\)00036-6/abstract](http://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196(14)00036-6/abstract) ; René Fransen, Besnijdenis is net zo effectief als vaccinatie, Nederlands Dagblad, 3-4-2014
- 6 Maarten Vermeulen, Gehecht aan een eeuwenoud gebruik, Nederlands Dagblad, zaterdag op zondag okt. 2004
- 7 De mohel bewaart alle voorhuidjes en als hij sterft neemt hij die voorhuidjes mee in zijn graf. Elk lichaamsdeel moet immers weer begraven worden.
- 8 Loek Keller, De zin van de joodse rituelen, Visie 17-23 juli 1983
- 9 Rabbijn S. Ph de Vries, Joodse rituelen en symbolen, (Amsterdam: Arbeiderspers, 1968) (3e druk) p. 192
- 10 <https://www.adamkinderkliniek.nl/informatie-over-besnijdenis-kliniek/algemeen/de-ideale-leeftijd-voor-besnijdenis/>
- 11 Drs. Ben Hobrink, Moderne wetenschap in de Bijbel De Bijbel is de wetenschap 3500 jaar vooruit (Hoornaar: Gideon, 2005) pp. 77, 78
- 12 Volgens prof. mr. H. Loonstein in K. van der Zwaag, Ingreep in scheppingsdrift van de mens, Reformatorisch Dagblad, 13-7-2006
- 13 J. Katz, The Question of Circumcision, International Surgery, Vol 62 (1977), p. 491 geciteerd in Drs. Ben Hobrink, Moderne wetenschap in de Bijbel De Bijbel is de wetenschap 3500 jaar vooruit (Hoornaar: Gideon, 2005) pp. 77-79
- 14 According to tradition Muhammad was born without a foreskin (aposthetic). <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/islamethics/malecircumcision.shtml>
- 15 Roderick Schmitz, chirurg in het Groene Hart Ziekenhuis in Gouda, werkzaam voor het Besnijdenis Centrum Nederland. Jan ten Harmsel, Jongensbesnijdenis is veel culturen essentieel, Nederlands Dagblad, 28-5-2010
- 16 Dina Ezza/Panos, Egypte trekt beloofd verbod op vrouwenbesnijdenis in, Maandblad van de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken, sept. 1995
- 17 Eduard Padberg, Volledig verbod Egypte op vrouwenbesnijdenis, Trouw, 6-7-2007
- 18 Gynaecoloog M.M.J. Reyners was werkzaam van 1972-1976 in Tunesië. Bron? Alleen positieverbetering van vrouwen kan excessen van besnijdenis tegengaan, maart. 1990.
- 19 Wilma Kieskamp, 'Vraag is of de arts een vrouw mag verminken', Trouw, 18-4-1991
- 20 Zie bijvoorbeeld Kate McCord, In het land van de blauwe boerka's (Apeldoorn: De Banier, 2013)
- 21 Rien van den Berg, Vrouwenbesnijdenis zal stoppen, maar nog niet in 2030, Nederlands Dagblad, 16-3-2016
- 22 <https://www.unicef.be/nl/over-unicef/onze-7-actiepunten/bescherming/vrouwenbesnijdenis/>
- 23 Angelique Mulders, Strijd tegen genitale verminking, Algemeen Dagblad, 4-7-2017
- 24 René Fransen en Willem Bouwman, Besnijdenis werkt tegen HPV, Nederlands Dagblad 27-3-2009. Bron: New England Journal of Medicine: <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa0802556#t=article>
- 25 Kerkleiders Afrika zetten besnijdenis in tegen aids, Nederlands Dagblad, 4-1-2013; Besnijdenis helpt tegen aids –concludeerde prof. H. Rees, aidsonderzoeker aan de universiteit van Witwatersrand in Johannesburg Reformatorisch Dagblad 1-9-2006
- 26 Katy Pownall , In de rij voor besnijdenis, Nederlands Dagblad, 4-4-2007
- 27 J. Kiewiet (huisarts), Geen preventieve besnijdenis , Nederlands Dagblad, 1-9-2012.
- 28 <http://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/early/2012/08/22/peds.2012-1989.full.pdf> Kinderartsen VS wijzen op voordelen van besnijdenis, Nederlands Dagblad, 28-8-2012

Geraakt door a



Ik-gerichte cultuur

We leven in het westen in een steeds meer ik-gerichte cultuur. Woorden als individualisme, zelfverwerkelijking en zelfbeschikking zijn kenmerkend voor onze contactarme maatschappij, waarin de voortschrijdende rationaliteit en contactvermindering steeds meer gevoelsarme, autistische lijkende mensen oplevert. Kinderen zoeken geen troost meer, maar gaan in een hoekje zitten huilen, omdat ze afgeleerd hebben een schoot of een arm op te zoeken. De veilige schoot, de beschuttende troostende arm hebben ze vaak nooit gekend. Kinderen, die nooit eens over hun bol geaaid of geknuffeld worden, maar voortdurend gekleineerd en in een hoek geduwd, krijgen het gevoel, dat alles wat ze verkeerd doen, gewoon een gevolg van hun bestaan is! Kinderen die nooit aangehaald en contactueel verwaarloosd of zelfs mishandeld worden, dit alles zal later zeker zijn sporen nalaten in de zin van angst voor lijfelijk contact, vaak tot ver in de volwassenheid.

Larry Rosen, een psycholoog die al meer dan 25 jaar de gevolgen van sociale media onderzoekt, beweert zelfs dat mensen die meer dan 500 'vrienden' online hebben, in de echte wereld narcistischer en contactarmer zijn dan hun tegenhangers die nauwelijks contact met sociale media heb-

ben. Hoe vaker inloggen op sociale media, hoe groter de kans is op de ontwikkeling van een asociale persoonlijkheid, overmatig alcoholgebruik, problemen met concentratie en vertoning van paranoïde gedrag. Als compensatie voor lijfelijk contact worden veel kinderen verwend met dure cadeaus of allerlei hulpverleners die ingezet worden, zoals bij het ondersteunen van huiswerk, schoolbegeleiders, dure verjaardagspartijen, dure speciale vakanties etc.. Leraren mogen leerlingen hooguit een hand geven (dit heeft te maken met angst voor seksueel misbruik; zie hieronder). Ook bij oudere mensen zien we steeds minder lichamen contact. Vaak verliezen ze een voor een hun familieleden, vrienden, man of vrouw. Er is vaak niemand meer die hen tutoyeert! Er wordt niet zomaar een arm gestreeld, een arm om je heen gelegd vanuit liefde of vriendschap. Vaak is alle aanraking alleen een professionele aanraking. Wie nooit meer aangeraakt wordt, verkommert in velerlei opzicht.

De betekenis van aanraking

We worden vanuit contact geboren. Contact primair met onze moeder, verbonden door de navelstreng. Contact ontwikkelen we later met onze ouders, familie, vrienden en bekenden. Honderd miljard hersencellen hebben slechts een doel: con-

tact maken! De wortel van onze behoefte om contact te maken is de lichamelijke aanraking. In bescherming, verbondenheid, koestering en voeding hebben mensen direct lijfelijk contact nodig. Terwijl de behoefte aan lichamelijke aanraking blijft bestaan, groeit ook de behoefte aan psychologische aanraking, waardering, erkenning. Aanraken is de meest directe vorm van contact. Geleerden zijn het inmiddels erover eens dat aanraken op de juiste manier en de juiste tijd angst en stresshormonen kan verminderen, het immuunsysteem kan versterken, en dat het huidcontact leidt tot emotionele zekerheid en ondersteuning van het vermogen tot communiceren.

Er is een hormoon, oxytocine, dat volgens de Zweedse hoogleraar fysiologie Kerstin Uvnäs Moberg deze heilzame effecten veroorzaakt. Het wordt geactiveerd door elkaar aan te raken. Door liefdevolle aanrakingen wordt de stress minder en neemt het vertrouwen toe. Als je aangeraakt wordt, raak je de ander ook aan. Een aanraking kan je raken. Het is een interactie. Het is geen passief gebeuren. Aanraken vraagt aandacht, aanwezigheid, verstillings. Aanraking doet soms meer dan woorden. Het nodigt uit tot ontmoeten. Het is heel eenvoudig maar het vraagt veel, want als je contact wilt maken met

anraking

de ander, moet je eerst in contact zijn met jezelf, bij je eigen affectiviteit zijn als je de affectiviteit aan de ander wilt laten voelen. Als er affectief contact is tussen de aanraker en de aangeraakte, dan is dat een heel direct contact, een verbondenheid die wordt beleefd als nabijheid. Nabijheid kan als goed worden ervaren, zeker als er sprake is van angst, onzekerheid, pijn en psychische nood. Een affectieve, aandachtige aanraking kan heel bevestigend zijn. Op lichameniveau kan bij een aanraking waarbij sprake is van affectief contact, ook heel veel gebeuren: het heeft invloed op de spanning, het reguleert de spierspanning: een te hoge spanning wordt lager.

Aanraking in de westerse cultuur

In onze cultuur zijn we eraan gewend geraakt een aanraking te vereenzelvigen met seks, dwang of macht. Denk maar eens aan alle rapporten over ongewenste intimiteiten die nu weer heel actueel zijn (Hashtag [#] MeToo). Na de lawine van seksueel misbruik in inrichtingen, kerk, sportwereld en showbusiness, bedrijfsleven en overheid is de vraag: "wie of wat volgt?". Weinig hoort men meer van aanraking als een gebaar van troost, toewijding en bemoediging. In Nederland in het bijzonder is 'aanraken' taboe. Ook in de seksuele relaties tussen man en vrouw is er een intense behoefte aan tederheid en intimiteit. Er is een behoefte omhelsd te worden.

In een Engels onderzoek op dit gebied bekende een vrouw, dat ze aan aanraking zo'n behoefte heeft, dat ze daarom met veel mannen naar bed gaat, terwijl ze eigenlijk alleen maar de behoefte heeft om gekoesterd en geknuffeld te worden. In hetzelfde onderzoek gaven vrouwen aan wat de betekenis van aanraking en omhelzing voor hen had. Het werd beschreven als warmte, affectiviteit, verbondenheid, nabijheid en steun. De behoefte eraan was zeer groot, vooral bij diegenen die weinig zelfvertrouwen hebben. Er waren er die verlangden naar aanraking maar niet naar omhelzing, uit angst om verstikt te raken! Een aantal personen had een hevige afkeer van elk lichamen contact. Soms als gevolg van eerder misbruik of juist uit een verdrongen behoefte eraan. Zij vonden aanraken: kinderlijk, onvolwassen, iets om je over te schamen.

Daarentegen is de gehele wereld vol van substituten van schijntederheid en van liefde. Zo zoekt men mogelijkheden in het spelen met zachte speelgoedieren, in het aanraken van kinderen, spelen met levende dieren als hond of poes. Of men zoekt zichzelf te strelen, door verslaafd te raken aan masturberen. Denk ook eens aan het eindeloos bellen naar vrienden en bekenden en activiteiten op 'social media' als vervanging van de behoefte naar liefde en aanraking. Op grote schaal is men tegenwoordig verslaafd aan de 06-lijnen, de babbel- of sekslijnen. Weer andere vervangingsmiddelen zijn het zoeken van orale bevrediging in eten en/of drinken of roken. Ook in de fysiotherapie verdwijnt het lijfelijke contact van massage door steeds meer 'hands off' beleid.

Liefde betoon

Het is inmiddels ook bij christenen bekend dat de grootste genezende factor bij ziekten en klachten is: aandacht, zorg en toewijding, hetgeen we liefde noemen. Daar ligt in wezen de kern van de gehele problematiek. De liefde 'verkilt'. De christengezinnen en de Gemeente van Jezus Christus zijn bij uitstek een leerschool om die liefde te oefenen en uit te dragen. Wat brengen wij daar weinig van terecht! Liefdevolle zorg en toewijding worden in geval van nood niet in eerste instantie bij vrienden of gemeenteleden gezocht. Vaak zoekt men eerst de professionele, betaalde, helpende hand van een (ongelovige? / alternatieve?) hulpverlener. De geest van secularisatie en

onafhankelijkheid heeft de Gemeente van Christus 'ingepakt', zo lijkt het. De bron van alle waarachtige liefde in Christus wordt nog wel gepredikt, maar niet meer gepraktiseerd! Welke plaatselijke kerk of gemeente kent nog een bloeiende vorm van pastoraat en liefdebetoon die zich ook naar buiten, naar een wereld in nood, uitstrekt? In de Bijbel wordt 508 maal de opdracht gegeven elkaar lief te hebben. Aanraken is ook bij veel gelovigen taboe. De 'heilige kus' in de Bijbel wordt al gauw als cultuur- en tijdgebonden weggewuifd door de gevoelsgestoorde christen. Ook in de begeleiding van zieken en stervenden zitten we vaak met 'onze handen in het haar'.

Een schrijnend maar duidelijk herkenbaar voorbeeld is te lezen in het 'Medisch contact': De arts mevr. de Vries Buitink vertelt over het sterfbed van een Franse vrouw. Zij woonde in hetzelfde Franse dorp en ging haar elke dag even bezoeken. De moeder van de stervende zat in een hoekje van de 'sterfkamer' naar haar enig kind te staren, die daarop sterven lag. "Neem haar beiden handen", zei mevr. De Vries. Aarzelend ging de oude vrouw naar het bed. De zieke keek haar aan en stamelde: "Moeder, moeder, wat voel ik me ellendig". Dat waren haar laatste woorden, bleek later. Een paar uur daarna ging mevr. de Vries weer kijken. Naast het bed van de stervende stond een lege stoel. De grootmoeder lag bij een stoel bij het raam. De echtgenoot van de stervende hing over het voeteneind van het bed te



huilen. De zoon stond met zijn gezicht tegen de muur te snikken. De rest van de familie en burens zaten in de keuken te wachten op het einde. Niemand durfde in die lege stoel te gaan zitten, ook niet toen mevr. de Vries daarop aandrong. Dus ging ze er zelf zitten en nam de handen van de stervende in haar handen. Toen de vrouw eindelijk gestorven was, hielden de vader en zoon elkaar huilend vast. De dochter liet zich op het bed van de moeder vallen en snikte het uit: "Ze is dood, ze is dood". Maar niemand durfde tijdens haar laatste uren haar handen vast te houden. Toen deed een vreemde het!

Manieren van aanraking

Mensen kunnen elkaar op veel manieren aanraken. Een handdruk (duur, kracht, temperatuur, richting, intentie) zegt zoveel over een mens. Het sociale kussen komt meer en meer in de mode. Eén zoen is niet meer genoeg. Men omhelst drie maal, als je dat kussen in de lucht tenminste nog omhelzen wilt noemen. Bij representatieve aanraking wordt de aangeraakte 'object'. Er is geen gelijkwaardigheid meer, maar neerbuigendheid.

Laura Reedijk Boersma geeft in haar boekje 'De Aanraking' voorbeelden van door haar verzamelde foto's over aanrakingen/ontmoetingen. Zo is er b.v. de Franse president, die een bekende kok ontmoet en hem bij de bovenarm pakt en glimlacht. Hij is zich evenwel zeer bewust van de aanwezige fotografen, en is bezig zich populair te maken bij het volk. De kok kijkt verlegen en vereerd. Op sommige foto's zie je ook een toegewijde, hartelijke, oprechte deelnemende aanraking. Zo noemt mevr. Reedijk het voorbeeld van een foto, waarop de koningin een invalide jongen, die in bed ligt, een kus geeft. De kwaliteit van alle aanraking hangt dus af van de *intentie*, de geest waarin mensen

elkaar aanraken. Vindt aanraking plaats tussen twee gelijkwaardige mensen, is die spontaan of bestudeerd, bedoeld voor die ene mens of voor de omstanders?

Er is veel tact nodig bij het aanraken. Er is een tijd om te omhelzen en een tijd om zich van omhelzingen te onthouden. Zo zijn er verschillende manieren van huilen. Degene die een groot verdriet heeft en dat uit door geluidloos te huilen, zal de aanraking op dat moment vaak afwijzen. Die moet de tijd en ruimte krijgen om te gaan huilen. Degene die in luid gesnik uitbarst, wil vaak juist wel graag getroost worden door een arm op de schouder of een hand op de arm. Dat huilen is een signaal: Troost mij toch! De psychiater Schutz schrijft terecht: Iemand omhelzen is vaak het slechtste wat je kunt doen. Wie te vroeg omhelst, heeft niet genoeg respect voor de pijn van de ander. De pijn mag niet gekleinereerd worden door een arm om de schouder of een voorbarige zoen. Die arm wordt vaak afgeschud, de zoen afgeveerd uit ergernis, omdat men niet lang genoeg geluisterd heeft of lang genoeg gezwegen. Omdat er niet voldoende tijd werd gegeven om te praten, te huilen of te schreeuwen.

Jezus de volmaakte 'aanraker'

Johannes noemt de handelingen die Jezus deed tekenen, die zinnebeelden moesten zijn van Zijn geestelijke leven (Joh. 2:11; 20:30). Deze tekenen waren geen toverijen, maar stonden steeds in dienst van geestelijke, zedelijke doeleinden, en van Zijn liefde. Hij was, zoals men dat tegenwoordig noemt, van binnen en buiten hetzelfde, congruent. Deze dienende liefde beheerste Zijn handelen. Neem bijvoorbeeld het aanraken van de zieken. In die tijd was een doofstomme meer het voorwerp van ontzetting dan van medelijden. Jezus benaderde mensen met



een liefdevol hart en een vriendelijke aanraking (Marc. 7:33). Jezus' betekenisvolle aanrakingen van zieken, en in het bijzonder blinden en stommen, waren volkomen gericht op de ander. Hoeveel liefdevolle warmte moet Zijn hand niet hebben uitgestraald naar het dode dochttertje dat op bed lag? (Marc. 5:41). In die dagen was het aanraken van een dode nog een grote onreinheid. Zo overwon Jezus' liefde ook in dit opzicht. De 'uitstraling' van Jezus was er altijd één van medeleven, liefde en barmhartigheid. Zijn vriendelijkheid en goedheid zorgden ervoor dat de ouders hun kinderen bij Hem brachten, zodat Hij ze kon aanraken (Matt. 18:12). Een zonnige hartelijkheid had Hem op al Zijn wegen begeleid, en hoewel Judas Hem met een kus zou verraden, verweet Hij Simon de Farizeeër dat deze Hem geen kus gegeven had (Luc. 7:45). De oude oosterse wijze om een begroeting met een kus te verbinden werd een christelijke gewoonte (Rom. 16:16, 1 Kor. 16:20, 1 Petr. 5:14).

Jezus als krachtige persoonlijkheid was echter ook een zeer gevoelig mens. Hij had een fijngevoelige ziel. Bij het overlijden van Lazarus zag Hij hoe Maria en de Joden, die bij haar waren, rouw bedreven. Hij was diep bewogen..... en Jezus begon ook te huilen (Joh. 11:35). Hij huilde ook bij de gedachte aan de ondergang van Jeruzalem (Luc. 19:41). Toen Hij de weduwe achter de doodskist van haar enige zoon zag gaan (Luk. 7:13) had Hij diep medelijden, ook toen Hij bemerkte dat het volk, dat Hem volgde in de woestijn, te weinig eten had. Tijdens het uitspreken van de strenge woorden over de laatste





tijden en geweldige bedreigingen, greep het verdriet Hem aan, als hij dacht aan de vrouwen, die in die angstige dagen in verwachting zouden zijn of hun baby moesten zogen als ze vluchtten vanuit Jeruzalem (Matt. 24:19,20). En hoe moet Jezus zich gevoeld hebben, toen 'wildvreemde' kinderen zich graag door Hem lieten omhelzen (Marc. 10:16). Hij was niet alleen bewogen over anderen, maar ook over Zijn eigen lot: "De vossen hebben holen en de vogels hebben nesten, maar de Mensenzoon kan Zijn hoofd nergens ter ruste leggen" (Matt. 8:20). In de hof van Gethsemané vroeg Hij Zijn discipelen: "Blijf bij Mij, en waak met Mij" (Matt. 26:38). Nergens vinden we bij Hem een onderdrukking van Zijn eigen gevoelsleven of iets van stoïcijnse ongevoeligheid. Hij was er zeker van dat Hij na drie dagen weer zou opstaan, maar dat heeft Hem niet verhinderd in Zijn menselijke ziel de diepe pijn en bitterheid te voelen en te doorworstelen.

Tenslotte

De veelbesproken liefde in de Gemeente van God moet ook handen en voeten krijgen. Christus wil door de handen van de gelovigen, mensen liefdevol aanraken en 'lijfelijk' dichtbij zijn. Hij wil ook ons lichaam gebruiken om mensen te omarmen, te omhelzen, te strelen en aan te raken. Iedereen kan zich in geloof hiernaar uitstrekken, oefenen en ontwikkelen, niet in namaak-verbondenheid, maar in vrijheid, gedreven door beweging, maar in vrijheid en liefde van de Heilige Geest. Natuurlijk zijn er in de intimiteit van het pastoraat voorwaarden aan deze aanraking verbonden. Ook in het

pastoraat zijn er genoeg voorbeelden van misbruik. In de psychiatrie is er zelfs een verbod op lichamelijk contact met cliënten, vaak vanwege de terechte angst dat bij onzorgvuldig gebruik van aanraking misbruik, agressie, manipulatie en geweld het gevolg kunnen zijn. Aanraken is een fijngevoelige daad die te maken heeft met o.a. sekse en leeftijd.

Belangrijke voorwaarden voor aanraken zijn de toestemming van de aangeraakte, de dialoog met de persoon en collega's, aangepast aan de reactie van de persoon en afgestemd op de behoefte, in alle openheid, aangekondigd of ingeleid, met respect en warmte vanuit een positieve houding, duidelijk en beheerst. Verder stilstaand bij gevoelens/beleving van de persoon en van jezelf, belangeloos: door het eigen belang te onderscheiden van het belang van de aangeraakte en met een respectvolle bejegening tijdens een functionele aanraking, bijvoorbeeld in de (mantel)zorg zoals wassen, aankleden en verschonen. Dit alles met aandacht voor je eigen grenzen als aanraker. Het spreekt vanzelf als je als baby en kind in ontwikkeling en opvoeding affectief bent opgevoed, dat deze vaardigheden van aanraken bijna vanzelfsprekend zijn, anderen moet men dit later ontwikkelen en leren.

Soms kan het ook een taak zijn van enkele, vaak oudere, geestelijk volwassen zusters, die in een pastoraal team functioneren, die mensen liefdevol kunnen aanraken. Vroeger was er door de stichting 'psycho-pastorale hulp' een opleiding tot 'klaagvrouw'. De benaming klaagvrouw komt terug in het Bijbelgedeelte van Jer.9:17. Het was de taak van hen om mensen te helpen hun klachten te verwoorden en te verwerken. Juist voor mensen met psychische problemen is het van groot belang dat ze hun klacht kunnen uiten aan iemand met een luisterend oor, een open hart en een troostende nabijheid, waarna de klacht ook verwoord kan worden in gebed. Op die manier je hart uitstorten voor Gods aangezicht, geeft ruimte die nodig is om weer te kunnen ademen. Tegenwoordig is er nog steeds psycho-pastorale hulp te vinden in christelijke hulpverleningspraktijken of pastorale hulpverleners die aan de kerkenraad of oudsten verantwoording moeten afleggen. Beide zijn nodig, zowel professionele hulp als hulp op vrijwillige en onbetaalde basis.

Maar let wel: het is een principe, waar iedere christen aandacht voor moet hebben. Er moet veel meer inzichtelijk geleerd worden, hoe anderen vanuit de liefde van Christus troostvol, dienend, en

vaak 'genezend' aangeraakt worden. De liefde van Christus is niet alleen een zaak van onze persoonlijke relatie met God, maar Hij geeft ons bovenal de genade, dat die Goddelijke liefde in ons menszijn zich naar anderen uit mag strekken.

1. Cor. 13:4-8 De Liefde is lankmoedig, de Liefde is goedertieren, Zij is niet afgunstig, de Liefde praalt niet, Zij is niet opgeblazen, Zij kwetst niemands gevoel, Zij zoekt zichzelf niet, Zij wordt niet verbitterd, Zij rekent het kwade niet toe, Zij is niet blijde over ongerechtigheid, maar zij is blij met de waarheid, Alles bedekt ze, alles gelooft ze, alles hoopt ze, alles verdraagt ze DE LIEFDE VERGAAT NIMMERMEER!



Gerard Feller

Een update van het artikel: *Onze contactarme maatschappij. (Promise 1992)*

Gebruikte literatuur:

- Laura Reedijk Boersma, De Aanraking. Ambo-Baarn 1979
- A. Scheffen, Lichaamstaal en menselijke relaties
- Nelissen/Bloemendaal 1978
- Mort sans phrases. Medisch contact, 10 juni 1977
- Desmond Morris, Intiem gedrag, Manwatching, London 1977
- dr. H Musaph, Huidcontact. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 49, 1974
- Julius Fast, De taal van het lichaam. Amsterdam 1978
- W. Gaylin, De zorgzame mens. Baarn 1978
- <http://www.colettechardon.nl/?q=haptonomie/over-aanraken>
- <https://stichting-promise.nl/bijbelstudies-bemoedigend/het-volmaakte-emotionele-leven-van-jezus.htm>
- https://forum.viva.nl/psyche/contact-arm/list_messages/276443
- Wibe Veenbaas en Piet Weisfelt, Hoe raak ik aan? Phoenix Opleidingen Utrecht
- Marijke Sluijter, Aanraken een levensbehoefte. Uitgeverij S.W.P BV, sept 2017
- <https://www.volkskrant.nl/magazine/knuffelen-als-primaire-levensbehoefte~a849700/>

Het morele bes

Kan ethiek ontstaan door evol

Samenvatting:

Sommige mensen beweren dat moraal een product is van willekeurige evolutionaire processen in plaats van een scheppingsdaad van een almachtige God. Hier is veel op af te dingen omdat men moraal verwacht met de schijnbare moraal in de evolutieleer (1). Verder kan deze verkeerde aanname, het motief en de intentie van moraal niet verklaren (2). Moraal houdt veel meer in dan in de evolutieleer uit te leggen valt (3). Verder zijn voorstanders van deze on-bijbelse stelling niet in staat om de noodzakelijkheid van moraal in de evolutie aan te tonen. Gezien het bestaan van moraal en de aard van de morele claims lijkt het bestaan van God de beste verklaring voor moraal te zijn.

Bongo is een chimpansee. Hij wordt bestraft door de andere leden van de chimpanseegroep omdat hij zijn bananen niet heeft gedeeld. Slechte Bongo! De morele regel is: chimpansees moeten niet egoïstisch zijn.

Een van de sterkste bewijzen voor het bestaan van God is de unieke morele natuur van de mens. C.S. Lewis betoogt in 'Mere Christianity' dat een consistente blijvende morele wet de ethische basis is van alle menselijke culturen. Hij beweert dat dit het bewijs is voor het bestaan van God die de oorsprong van die morele wet is.

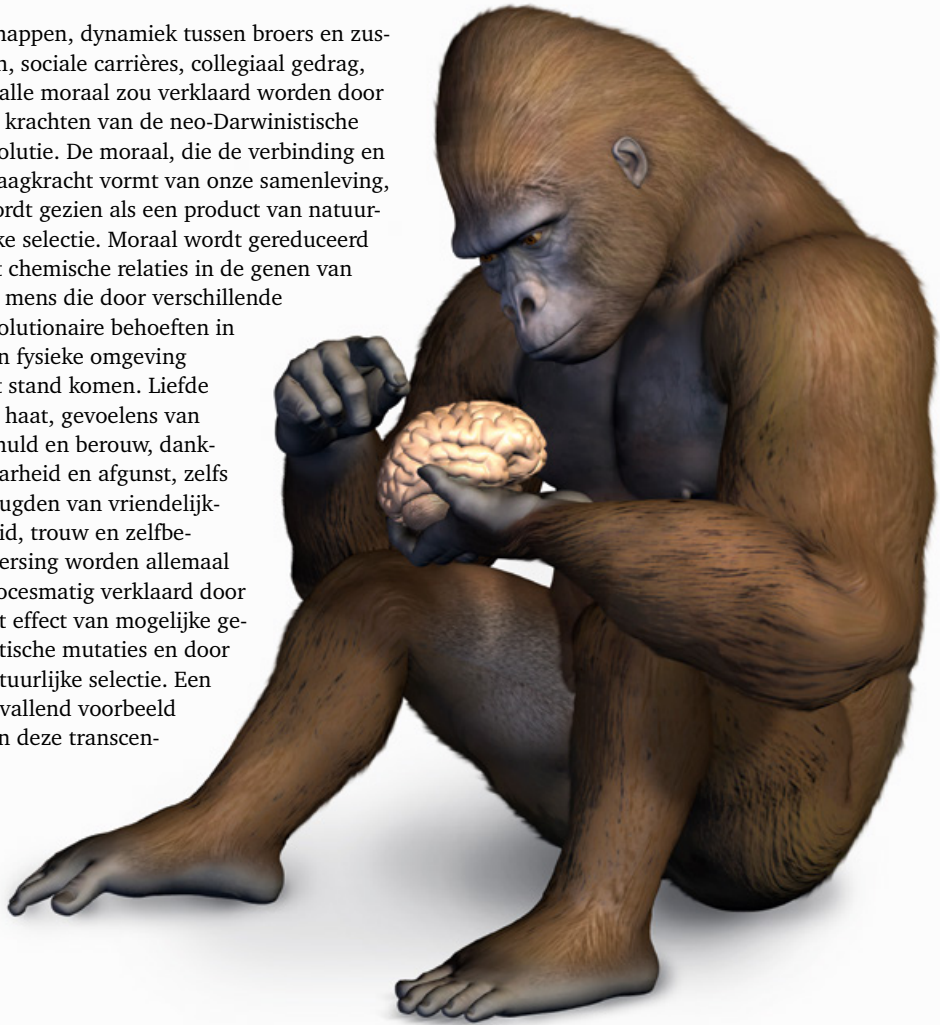
Niet iedereen is het hiermee eens. Getuigenissen zoals die over Bongo de chimpansee zijn genoemd als bewijsmateriaal voor rudimentele vormen van moraal onder de dieren met name die van 'hogere' primaten, zoals de chimpansees. Dit suggereert dat moraal, zoals dat bij mensen voorkomt, ²¹ niet uniek is en kan worden verklaard door natuurlijke processen van evolutie zonder ingrijpen van een Goddelijke wetgever. Deze zienswijze is vooral populair bij een nieuwe tak van wetenschap, namelijk de evolutionaire psychologie. Men huldigt een vrij simpel uitgangspunt: de geest zou, net zoals elk deel van het fysieke lichaam, een product zijn van de evolutie. Alle aspecten van de menselijke persoonlijkheid, zoals huwelijksrelaties, ouderlijke liefde, vriend-

schappen, dynamiek tussen broers en zussen, sociale carrières, collegiaal gedrag, ja alle moraal zou verklaard worden door de krachten van de neo-Darwinistische evolutie. De moraal, die de verbinding en draagkracht vormt van onze samenleving, wordt gezien als een product van natuurlijke selectie. Moraal wordt gereduceerd tot chemische relaties in de genen van de mens die door verschillende evolutionaire behoeften in een fysieke omgeving tot stand komen. Liefde en haat, gevoelens van schuld en berouw, dankbaarheid en afgunst, zelfs deugden van vriendelijkheid, trouw en zelfbeheersing worden allemaal procesmatig verklaard door het effect van mogelijke genetische mutaties en door natuurlijke selectie. Een opvallend voorbeeld van deze transcen-

dente aard van moraal wordt beschreven in het boek 'Het morele dier - Waarom we zijn, wie we zijn: De nieuwe wetenschap van evolutionaire psychologie' van Robert Wright.

Hoe moraal evolueert

Richard Dawkins erkent in zijn populaire boek 'The Blind Watchmaker' dat de biologische wereld ontworpen lijkt te zijn, maar hij beweert dat dat een misvatting is. Het bestaan van een intelligente orde is volgens hem echt het gevolg van de werking van natuurlijke selectie. Robert Wright beweert hetzelfde over de psychologische kenmerken van de mens, waaronder de moraal. Het sterkste bewijs voor deze analyse lijkt de uitleg te zijn van het evolutionaire paradigma



bij het omgaan van moreel gedrag. Het belangrijkste argument berust op de aard van het proces van natuurlijke selectie zelf: "Als er binnen een soort een variatie bestaat tussen individuen in hun erfelijke eigenschappen en sommige eigenschappen bevorderlijker zijn voor de overleving en voortplanting dan anderen, dan zullen deze eigenschappen duidelijk meer verspreid worden binnen de populatie. Het natuurlijke resultaat zou betekenen dat er reservoir van erfelijke eigenschappen zou ontstaan wat veranderingen kan bewerkstelligen (1).

Wright vraagt zich wat de eenvoudigste en meest begrijpelijke verklaring is om die 'veranderingen' uit te leggen. Voor Wright is de evolutionaire verklaring 'de meest voor de hand liggende'. Om te overle-

Lief van apen evolutionaire processen?

ven, moeten dieren zich aanpassen aan veranderde omstandigheden. Door het natuurlijke selectieproces kiezen naturalistische krachten bepaalde gedragspatronen die de overleving van het soort mogelijk maakt. Volgens Wright noemen we die patronen: moraal.

Morele verbindingen

Een evolutionaire verklaring voor alle morele gedragingen vereist dat dit gedrag genetisch bepaald wordt. In de genen zitten morele eigenschappen en de ene generatie draagt aan de volgende een gunstiger moraal over. Wright ziet in genetische verbindingen een groot aantal emotionele mogelijkheden. Hij spreekt over genen die een man stimuleren zijn nakomelingen lief te hebben (2) en een romantische liefde die niet alleen voortgekomen is door evolutie maar ook door evolutie beschadigd is (3). Denk eens na over zijn volgende stellingen:

“Als een ‘getrouwheid gen’ (of ‘ontrouwheid gen’) het gedrag vormt in de zin dat er steeds meer kopieën ervan in de toekomstige generaties ontstaan, dan zal dat gen zich per definitie beter ontwikkelen” (4).

“Aan de basis van alle gedachten en gevoelens en temperamentverschillen waaraan fijngevoelige huwelijksconselors veel tijd besteden, ligt de structuur van de

genen die bestaan uit lagen die samengesteld zijn uit eenvoudige variabelen van ‘koude en harde’ vergelijkingen” (5).

Sommige moeders hebben een genetische predispositie om hun kinderen lief te hebben. Men zegt dan dat deze genetische predispositie om lief te hebben wordt gefaciliteerd door natuurlijke selectie. Er zijn dus meer vrouwen die ‘goede’ moeders zijn. Wat is het bewijs dat morele deugden genetisch zijn, een willekeurige combinatie van moleculen? Is het fundamentele verschil tussen een Moeder Theresa en een Adolf Hitler terug te brengen tot hun chromosomale aanleg? Als dat zo is, hoe kunnen we Moeder Theresa prijzen? En: hoe kan een man als Hitler echt schuldig zijn?

Wright biedt geen empirisch bewijs voor zijn stelling. Hij lijkt ervan uit te gaan dat morele kwaliteiten in de genen aanwezig zijn omdat hij dat wel moet veronderstellen, want anders blijkt zijn paradigma niet te werken.

Wright's tweeslachtige opvattingen

In een reclame voor zijn boek zegt Robert Wright: Mijn hoop is dat mensen de kennis van dit boek als ‘zelfhulp’ zullen gebruiken maar niet alleen om hun leven te verbeteren, maar ook om andere mensen meer fatsoenlijk tegemoet te

treden. Deze verklaring in de analyse van Wright bevat een grote inschattingfout. In zijn hele proefschrift slooft hij zich uit om duidelijk te maken dat moraal bereikt wordt door het principe van kans-evolutie. Hij beschouwt moraal louter als een som van het milieu dat gedragspatronen selecteert die de groei en overleving van de soort ondersteunen. Toch verwijst hij vaak onbewust naar een moraal die het natuurlijke proces lijkt te overstijgen. Zie bijvoorbeeld de volgende reactie: “Mensen zijn een soort dat voortreffelijk uitgerust is in hun morele vaardigheden, tragisch om het te misbruiken en zielig in hun aangeboren onwetendheid om het te misbruiken” (6). Wright laat zich ongunstig uit over de morele vaardigheden die aangeboren zijn en klaagt over ons immoreel gedrag met woorden als ‘tragisch’, ‘pathetisch’, en ‘misbruik’. Hij schrijft: “Ga verder dan alleen de roep van een goed functionerend geweten en help mensen, die niets terug kunnen geven, onbaatzuchtig en doe dat als niemand het ziet. Dat is de enige manier om een echt moreel dier te zijn” (7). Het lijkt erop alsof er twee categorieën van moraal zijn, de moraal van de natuur en een transcendente norm die gebruikt wordt om de natuurlijke moraal te beoordelen. Maar waar komt deze transcendente standaard dan vandaan? Het is juist deze hogere moraal die moet worden uitgelegd. Als deze transcendente moraal de ‘moraal van de evolutie’ moet beoordelen, dan kan het zelf geen deel uitmaken van de evolutie.

Sociaal Darwinisme

Net zoals bij vele andere evolutionisten doet het gedachtegoed van Wright denken aan het sociaal Darwinisme. Als je zegt dat iets natuurlijk is, betekent dat niet dat het goed is. Er is geen reden om de waarden van de natuurlijke selectie als de onze aan te nemen (8). Omdat in de ‘natuurlijke selectie’ het zwakke verder wordt uitgeput, betekent dat niet dat wij dat ook moeten doen. Ook moet we ons niet bezighouden met moord, roof en verkrachting die in zekere zijn ook tot de natuurlijke selectieprocessen behoren. Het is aan ons hoe afschuwelijk we dergelijke dingen vinden en in welke mate we ze willen bestrijden (9).



Wright beweert dat het 'reductio ad absurdum' (bewijs uit het ongerijmde) argument van het sociaal darwinisme te kort schiet. Ondanks het feit dat sommigen, net zoals de 17e -eeuwse Engelse filosoof Thomas Hobbes het niet gereguleerde leven in de natuurlijke staat typeert als 'eenzaam', 'arm', 'smerig' 'dierlijk' en 'kort', is het onzinnig de 'survival of the fittest', de overleving van de sterkste, als een morele richtlijn te beschouwen.

Evolutionisten hebben het bij het rechte eind als ze beweren dat we niet verplicht zijn om de moraal van de evolutie aan te nemen. De dreiging van het sociaal Darwinisme is echter niet dat de samenleving *verplicht* is 'de wet van de jungle' aan te nemen, maar wel dat het is *toegestaan!* De uitbuiting van de zwakken door de sterken is volgens deze zienswijze moreel acceptabel.

Wat Darwinisten niet kunnen verklaren is waarom we *niet* de natuur moeten volgen en alles wat zwak, onaangenaam, duur, of gewoon saai is, te vernietigen. Als alle morele opties legitiem zijn, dan moet men het feit dat de sterken de zwakken misbruiken ook accepteren. Er zijn dan geen morele beperkingen die de zwakken beschermen, want morele beperkingen bestaan dan niet.

De moraal van een aap

Recente studies hebben getracht aan te tonen dat dieren rudimentair moraal gedrag vertonen. In een geval werd in een groep een aap 'bestraft' omdat hij een egoïstisch lid zou zijn en werd hij gestraft doordat men hem niet meer bij ander voedsel toeliet. Blijkbaar was de morele regel: chimpansees mogen niet egoïstisch zijn.

Gedrag, motivatie en intentie

Er kloppen enkele dingen niet bij deze redenering. Allereerst is het verkeerd om conclusies te trekken over de moraal van dieren alleen op basis van extern gedrag, want dat reduceert moraal tot gedrag. Waarom zouden we moeten accepteren dat moraal uitsluitend beschreven wordt als gedrag? Echte moraal omvat ook niet-gedragselementen zoals de bedoeling en intentie van iets. Men kan de actuele daadwerkelijke morele verplichtingen van de chimpansee niet louter en alleen afleiden van zijn gedrag. Je kunt op een beschrijvende manier praten over het gedrag van een chimpansee, maar daaruit volgen nog geen concrete conclusies over zijn moraal. Je kunt zien dat chimpansees in een gemeenschap voedsel delen en als ze dit doen, zullen ze gemakkelijker overleven. Maar het gaat te ver om te concluderen dat Bongo, de chimpansee, als hij zijn bananen niet deelt, immoreel is omdat hij geen bijdrage aan de gemeen-



schap geleverd heeft. Zo onderscheiden we bijvoorbeeld bij het vaststellen van schuld bij een handeling of iets per ongeluk gedaan is of met opzet. Het gedrag is hetzelfde maar de intentie is verschillend. We beschuldigen ook niemand bij ongelukken, bijvoorbeeld in het geval van een man die zonder opzet een oude dame aanrijdt.

We moeten ook letten op het motief in een gebeurtenis. Zelfs al reed de man de oude dame met opzet aan. Dan zou het nog kunnen dat hij dat deed vanuit een acceptabele motivatie, bijvoorbeeld om haar te beschermen door haar weg te houden uit een vuurlinie van sluipschutters. Je kunt daarom het motief nooit alleen uit het gedrag herleiden. Het kan zelfs zo zijn dat 'goed gedrag', zoals bijvoorbeeld geven aan de armen uiteindelijk moreel niet goed blijkt te zijn omdat de intentie verkeerd is en men niet echt geïnteresseerd is in de ontvanger en men niet de zorg geeft die echt nodig is en die men kan geven in die situatie. Het kan zo zijn dat men immoreel is zonder dat dat te merken is aan het gedrag, zoals bijvoorbeeld iemand die allerlei slechte dingen beraamt maar nooit de mogelijkheid heeft om die uit te voeren. Moraal heeft zeker te maken met gedrag en het beoordelen of iets goed of verkeerd is maar het is niet identiek met gedrag. Moraal gaat verder dan alleen patronen van fysieke interactie. Daarom kan men geen conclusies trekken over de moraal van een dier louter alleen op het gedrag wat het vertoont.

Moraal: uitgelegd of ontkend?

Dit brengt ons tot het tweede probleem wat nog ingewikkelder is. Als moraal wordt gereduceerd tot gedragspatronen die door natuurlijke selectie gekozen zijn om te overleven dan wordt moraal niet uitgelegd maar ontkend. Wright geeft dit deels toe door zijn uitspraak: "Het geweten geeft ons geen slecht gevoel zoals honger ons slecht doet voelen of geeft goede gevoelens zoals seks goed kan voelen. Het geweten laat ons voelen of we iets goeds of verkeerd gedaan hebben. Schuldig of onschuldig. Het is verbazingwekkend dat een amoreel en pragmatisch proces als natuurlijke selectie een mentaal orgaan kan ontwerpen dat ons gevoelens geeft *alsof* we in contact zijn met een hogere waarheid en werkelijkheid. Werkelijk: een schaamteloze tactische zet!" (cursief gedrukt door auteur) (11).

Evolutionisten zoals Wright moeten uiteindelijk toegeven dat we denken aan een 'hogere waarheid', die men vervolgens als 'een schaamteloze tactische zet' kwalificeert, een beschrijving van dierlijk gedrag dat door het milieu om te overleven zo geconditioneerd is. Men beweert dat we gedrag een naamkaartje gegeven hebben dat we moraal noemen. Maar er is geen goed en fout.

Heeft Bongo, de chimpansee, eigenlijk wel echt moreel gedrag? Begrijpt hij het verschil tussen goed en slecht? Kan hij principiële keuzes maken om het goede te doen? Is hij schuldig en moet hij gestraft worden als hij dingen verkeerd



doet? Natuurlijk niet, zegt Wright. Bongo doet iets op een primitieve manier wat mensen op een verfijnde manier doen. We reageren volgens onze genetische conditie, een programma dat ontworpen is door 'miljoenen jaren van evolutie'. De evolutionaire verklaring is echter niet een bewijs van moraal maar veel meer een morele ontkenning. Het verklaart waarom we denken dat morele waarheden bestaan terwijl ze in feite niet bestaan.

Waarom moeten we voortaan een brave jongen zijn?

Deze opmerking laat het grootste bezwaar zien tegen het idee om moraal uit te leggen als gevolg van evolutie. Er is een vraag die door een evolutionaire beoordeling van ethiek nooit beantwoord kan worden. Dat is de vraag: "Waarom moet ik me voortaan moreel gedragen?" Een van de kwaliteiten van moraal is zijn 'zijn eigenheid, zijn essentie', zijn morele bevoegdheid. Beoordeling van louter gedrag is echter alleen beschrijvend. Namelijk alleen wat het geval *moet zijn* in tegenstelling tot wat het geval is. En omdat alle evolutionaire beoordelingen van moreel gedrag beschrijvend zijn, kan de evolutie niet uitleggen wat nu de essentie, de eigenheid van moraal is. De vraag die beantwoord moet worden is: "Waarom zou de chimpansee (of een mens in die zin) niet egoïstisch moeten zijn?" Het evolutionaire antwoord zou kunnen zijn dat we, als we egoïstisch zijn, de groep pijn doen. Dat antwoord veronderstelt echter de aanwezigheid van een andere morele waarde, namelijk dat we ons zor-

gen moeten maken over het welzijn van de groep. Waarom zou ik me daar zorgen over moeten maken? Het antwoord zou kunnen zijn: "Als de groep niet overleeft, overleeft de soort niet". Maar waarom zou ik voor de overleving van de soort moeten zorgen?

Hier gaat het fout. Al deze reacties maken uiteindelijk duidelijk dat moraal afhankelijk is van een onderliggende idee om de groep bij elkaar te houden. Het is vanuit een evolutionair standpunt bekeken, onmogelijk te verklaren waarom ik niet egoïstisch mag zijn of niet mag stelen of verkrachten of zelfs niet mag moorden zonder dat de onderliggende waarde van moraal in acht genomen wordt. De evolutionaire verklaring ontmantelt in feite moraal en reduceert het tot een louter beschrijvend gedrag. Het beste wat de Darwinistische verklaring kan doen, als het al lukt, is een verklaring geven voor een gedrag in het *verleden*. Het kan geen toekomstig gedrag voorspellen. De essentie van moraal is echter *geen beschrijving* maar een *voorschrift*! Evolutie kan misschien een verklaring van gedrag geven die we moraal noemen, maar het geeft geen verklaring waarom ik in de toekomst welke morele regels dan ook zou moeten gehoorzamen. Als iemand zou antwoorden dat we een morele verplichting hebben om te evolueren, dan zou het niet kloppen omdat, als we verplichtingen hebben eerder dan het evolutionaire proces, dan kan het evolutionaire proces niet de oorsprong daarvan zijn. Evolutie kan geen verklaring geven voor moraal. Bongo is geen slechte aap, hij is alleen maar een aap. Morele regels zijn bij hem niet van toepassing. Eet die banaan, Bongo.

Waar komt moraal vandaan?

Darwinisten kiezen dus voor een evolutionaire verklaring voor moraal zonder voldoende bewijzen. Om hun naturalistische verklaringsmodel inhoud te geven moet moraal zich in de genen bevinden. 'Goede', dat wil zeggen gunstige ontwikkelingen worden dan in de natuurlijke selectie vanzelf gekozen. Men gelooft dat de natuur door middel van het mechanisme van de genetische chemie het gedrag cultiveert wat we moraal noemen. Dit denken stuit op twee belangrijke problemen. Ten eerste

verklaart evolutie niet wat dan uitgelegd moet worden. Het houdt alleen rekening met voorgeprogrammeerd gedrag dat men niet als moraal kan zien. Morele keuzes worden door hun aard gemaakt door vrije keuzes en worden niet gediceerd door de interne mechanica. Ten tweede reduceert het Darwinistische verklaringsmodel moraal tot louter een beschrijving van gedrag. Zoals gezegd, het gaat veel meer om motivatie en intentie. Dit zijn twee niet-fysieke elementen die in principe niet in Darwinistische zin kunnen evolueren. Waar komt moraal vandaan? Waarom lijkt het alleen aanwezig bij mensen? Is dat een toevallige samenloop van omstandigheden? In welke wereldvisie is moraal in te passen? We kunnen deze vragen eenvoudig beantwoorden door te reflecteren op de aard van de morele regels. Door studie te maken over de effecten en karakteristieken van moraal kunnen we achterhalen waar het vandaan komt.

Vier waarnemingen over moraal

1. De eerste observatie is dat moraal, hoewel het bestaat, niet fysiek is en geen fysieke eigenschappen heeft. We kunnen ons in het donker niet stoten aan moraal. Ze neemt geen plaats in de ruimte in. Het heeft geen gewicht. Het heeft geen chemische eigenschappen. In plaats daarvan heeft het een immateriële entiteit die we niet kunnen ervaren met onze vijf zintuigen, maar wel door het proces van denken, introspectie en reflectie. Dit is een diepgaand inzicht, en hiermee zijn we terecht gekomen op iets heel belangrijks. En toch is het iets wat niet empirisch of in termen van wetenschappelijke wetmatigheden verklaard kan worden. Hierdoor komen we in contact met iets wat anders is dan onze fysieke wereld. Als niet-fysieke dingen zoals morele regels echt bestaan, dan blijkt het materialistische wereldbeeld niet waar te zijn. Veel andere werkelijkheden maken deel uit van die onzichtbare wereld, zoals beweringen, getallen en logische wetten. Er bestaan ook waarden van geluk, vriendschap, trouw en betekenissen en taal. Er kunnen zelfs personen in die onzichtbare wereld zijn, zoals zielen, engelen en andere immateriële wezens. Het wordt dan steeds meer duidelijk dat sommige dingen echt bestaan en waarin de natuurwetenschap geen toegang heeft, zelfs niet in beginsel. Sommige van die realiteiten worden niet



gevormd door wetenschappelijke wetten. Wetenschap is dus niet de enige discipline die ons informatie over deze wereld geeft. Naturalisme als wereldbeeld is dan ook onjuist. Onze ontdekking van morele regels dwingt ons het begrip van de aard van realiteit uit te breiden. Het geeft toegang tot een groot aantal nieuwe entiteiten die de onzichtbare wereld bevolken.

2. Het tweede wat we kunnen observeren, is dat morele regels een soort communicatie vormen. Het zijn beweringen, intelligente uitspraken die van de ene geest naar de andere worden overgebracht. De beweringen hebben een gebiedend karakter. Een gebod is alleen zinvol als er twee gedachten bij betrokken zijn, namelijk van degene die de opdracht geeft en degene die de opdracht ontvangt.

3. Een derde observatie bij het nadenken over morele regels is dat ze een bepaalde kracht uitoefenen die je kunt voelen, voorafgaand aan welk gedrag ook. Dit is het verplichtende van morele regels, de eigenheid van moraal die we eerder bespraken. Het doet een beroep op onze wil en dwingt ons om op een bepaalde manier te handelen hoewel we die kracht ook kunnen negeren en ervoor kiezen die niet te gehoorzamen.

4. De vierde en laatste observatie is dat we ons diepongelukkig voelen wanneer we duidelijke en belangrijke morele regels schenden. Een ethische pijn maakt ons bewust dat we iets verkeerd gedaan hebben en straf verdienen. Door dit schuldgevoel voelen we ons niet alleen heel ongemakkelijk, maar ervaren we ook de vrees dat we ons moeten verantwoorden voor onze daden. Afleiding en ontkenning kunnen tijdelijk de pijn verdoven, maar het zal nooit helemaal verdwijnen.

Welke keuzes hebben we?

De vier voorafgaande observaties kunnen antwoorden geven op de vraag waar moraal vandaan komt. We moeten de mogelijke opties analyseren om te kijken welke optie de beste verklaring kan geven. We hebben slechts een beperkt aantal opties waaruit we kunnen kiezen. Als we alle opties kennen, betekent de afwijzing van de ene optie de acceptatie van de andere. Op dit punt wordt de discussie over moraal persoonlijk, omdat het ultieme antwoord op deze vraag grote gevolgen heeft voor de manier waarop we ons leven leiden. We kunnen in de verleiding komen om logisch denken te verlaten omdat de conclusies die we vanuit dat denken trekken ons niet aanstaan. We hebben drie opties:

- 1) Moraal is gewoon een illusie.
- 2) Morele regels bestaan, maar zijn ontstaan door een toevallige samenloop van omstandigheden.
- 3) Morele regels zijn geen toevalligheden maar gegeven door een goddelijke intelligentie.

Welke optie over moraal is, gegeven de genoemde vier observaties, het meest voor de hand liggend? Sommige mensen beweren dat moraal gewoon niet bestaat. Ze zijn niets anders dan illusies. Het zijn verzinsels om ons te helpen in harmonie te leven. Dat is het antwoord dat de evolutionisten graag zouden willen zien. Sommige kiezen voor de tweede optie. Ze erkennen dat er objectieve morele wetten moeten bestaan, maar dat ze ontstaan zijn op basis van toevalligheden. Ze moeten gezien worden als een onderdeel van het bestaan van het universum, maar zijn niet te verklaren; ze hebben ook geen verklaring nodig, meent men. Dit klopt niet omdat morele regels zonder een rechtvaardiging van hun bestaan niet gehoorzaamd hoeven te worden.



Een voorbeeld ter illustratie

Op een bepaald moment ziet men tijdens een scrabblespel plotseling de zin 'niet gaan', die gevormd is door enkele letters. Is dat een bevel wat gehoorzaamd moet worden? Natuurlijk niet. Het is gewoon een willekeurige verzameling van letters. Een commando is een communicatie tussen twee gedachten. Het is denkbaar dat kansberekening een morele regel kan scheppen, maar het kan geen bevel of opdracht zijn als er niemand spreekt. Aangezien deze regel bij toeval gevormd wordt, kan die ook gemakkelijk genegeerd worden. Zelfs al zou er iemand achter die communicatie zit, kan het bevel gemakkelijk genegeerd worden als het niet door een passende autoriteit gegeven wordt. Als ik bij een verkeerskruising sta en mijn hand opsteek, zouden auto's vrijwillig kunnen stoppen maar ze zijn niet verplicht om te stoppen. Ze zouden me zonder angst voor straf kunnen negeren omdat ik geen bevoegdheid heb het verkeer te regelen. Als een politieagent echter zijn hand opsteekt zou het verkeer wel verplicht moeten stoppen. Wat is het verschil tussen mij en de agent? Het verschil is dat mijn autoriteit nergens op gebaseerd is, de politieagent is echter een vertegenwoordiger van de overheid die zijn autoriteit legitimeert. Een politieagent is een wettelijke vertegenwoordiger van de staat die de wil van de staat uitvoert. Het is duidelijk dat een wet morele kracht heeft wanneer een bevoegde autoriteit, die binnen de legitieme jurisdictie werkt, het uitgevaardigd heeft. Als mensen een dergelijke wet overtreden, kunnen ze gestraft worden. Hetzelfde geldt voor morele wetten. Deze wetten hebben rechtskracht als de juiste autoriteit erachter staat. Morele regels die toevallig ontstaan zouden zijn, hebben een dergelijke rechtskracht niet.

De tweede optie kan niet de juiste zijn





omdat het de drie belangrijkste eigenschappen van moraal die we geformuleerd hebben niet kan uitleggen. Morele regels door toevallige samenloop van omstandigheden ontstaan, zijn geen communicatie tussen twee geesten en zijn daarom niet in de gebiedende wijs zijn. Het houdt geen rekening met de onbevoegdheid van de morele regels en geeft in die zin ook geen schuldgevoelens en verwacht geen straf als de morele regels geschonden worden.

Resteert nog één optie

Er blijft slechts een antwoord over als een mogelijke bron van moraal. Als moraal niet het product van illusie of toevalig ontstaan is, dan moet moraal het gevolg zijn van een intelligente wetgever. Universele wetten met grote bevoegdheid vereisen een auteur wiens eigen domein het universum is, iemand die de morele autoriteit heeft om zijn wetten te handhaven en de macht heeft om een volmaakte gerechtigheid uit te oefenen. Wat is de beste verklaring voor het bestaan van moraal? Een persoonlijke God wiens karakter een absolute standaard van goedheid moet zijn. Een onpersoonlijke kracht is geen afdoende verklaring omdat een moraal een voorstel en een bevel inhoudt; beide zijn kenmerken van gedachten. De ethicus Richard Taylor legt uit: “Een plicht is iets dat verschuldigd ismaar iets kan alleen maar aan iemand of aan personen verschuldigd zijn. In een totaal isolement kan er geen verplichting bestaan. Het concept van een morele verplichting is onbegrijpelijk tenzij dan in relatie met God. Anders zijn er misschien wel woorden die blijven, maar die geen enkele betekenis hebben” (12).

Er blijft slechts één optie over die bij de eerdergenoemde observaties over moraal past: een persoonlijke God die zowel de materiële wereld als de immateriële wereld geschapen heeft. Morele wetten

komen van een morele wetgever die Zijn wetten en wensen communiceert. Hij verwacht dat Zijn geboden gehoorzaam worden. Het bestaan van God verklaart ook de verplichting van moraal. De ethiek is voldoende gewaarborgd omdat God de juiste autoriteit is voor morele regels. Het universum is Zijn schepping en daarom Zijn bezit. Hij heeft het recht daarover te heersen. Zijn grote macht is hiervoor een grondslag. Ethische pijn, echte morele schuld krijgen zo ook betekenis. Morele voorschriften zijn niet op zichzelf staande principes, maar persoonlijke bevelen en daarom is een overtreding niet alleen een geschonden regel maar een overtreding tegenover de persoon die die regel gemaakt heeft. De Deense filosoof Søren Kierkegaard heeft erop gewezen dat een persoon niets op zijn geweten zou kunnen hebben als God niet bestond.

Sommige mensen beweren dat ze God niet nodig hebben voor morele regels. Ze kunnen een moreel leven hebben zonder in een goddelijk wezen te geloven, denken ze. Maar niemand ontkent dat een atheïst zich kan gedragen op een manier die je moreel verantwoord kunt noemen. De echte vraag is echter: “Waarom zou hij?” Thomas Merton, een monnik van de Trappistenorde, zei het als volgt: “In naam van wie of wat vraag je me te handelen?” “Waarom zou ik mezelf mijn eigen genoegens moeten ontnemen alleen maar omdat er in jouw verbeelding een bepaalde norm is?”, “Waarom zou ik jouw verbeelding moeten gehoorzamen die je me in niemands naam oplegt?” (13). Een morele atheïst lijkt op iemand die gaat eten, maar niet gelooft in het bestaan van boeren, vissers of koks. Hij of zij gelooft dat het eten gewoon verschijnt zonder geloof in de oorzaak van het bestaan en bereiding van het eten. Dat is dom! Of de maaltijd is een illusie óf iemand heeft ervoor gezorgd. Zo is het ook met moraal, als het werkelijk bestaat zoals we aangetoond hebben, dan moet de verklaring voor het bestaan ervan van belang zijn. God is dan de meest redelijke verklaring.

De slotconclusie

Het idee van een atheïstische evolutie is geen goede verklaring voor het bestaan van moraal. Net zomin als de verklaring in Oosterse religies van een wereldbrein, dat alles een eenheid is zonder oorzaak buiten zichzelf. Als dualiteit een illusie is zoals velen beweren, dan is het onderscheid tussen goed en slecht uiteindelijk ook zinloos. De waarheid moet veel meer te vinden zijn in het joods-christelijke idee van een God die morele wetten uitvaardigt. Moraal die gegrond is op God verklaart ook onze behoefte aan recht-

vaardigheid. We verlangen allemaal naar een dag waarin met alle onrechtvaardigheden wordt afgerekend, waarin een eind komt aan het onschuldige lijden en waar schuldigen gestraft worden en rechtvaardigen beloond. Dit verklaart ook onze persoonlijke angstgevoelens. We *voelen* ons schuldig omdat we schuldig *zijn*. Heel diep vanbinnen weten we dat we een moreel perfect wezen hebben beledigd, die de legitieme autoriteit heeft ons te straffen. We weten ook dat we ons voor onze misdaden tegenover God moeten verantwoorden. Uiteindelijk moeten we een van de twee alternatieven accepteren. Ofwel we leven in een universum waarin moraal een zinloos concept is. Maar dan zijn we veroordeeld om voor altijd bij ieder moreel onderwerp het stilzwijgen te bewaren. Of er zijn wél morele regels en dan zijn we moreel aansprakelijk voor de regels van een volmaakte morele God. Er zijn geen andere keuzes. Zoals Francis Schaeffer heeft gezegd: “Er zijn geen andere mogelijkheden om te kiezen, dit zijn de enige antwoorden. Het is dit of niets” (14). Als het een zeker niet waar is, is het andere zeker waar.

Door Gregory Kouki

Voorzitter van ‘Stand to Reason’, een apologetische organisatie (www.str.org) en coauteur met Francis J. Beckwith van ‘Relativism: Feet Planted in Mid-air’ (Baker 1998).

Vertaald door Gerard Feller

Lees ook: Het geweten <https://stichting-promise.nl/pastoraat/het-geweten.htm>

Notes:

¹ Robert Wright, *The Moral Animal — Why We Are the Way We Are: The New Science of Evolutionary Psychology* (New York: Pantheon Books, 1994), 23. ² Ibid., 58. ³ Ibid., 59.

⁴ Ibid., 56. ⁵ Ibid., 88. ⁶ Ibid., 13. ⁷ Ibid., 377. ⁸ Ibid., 31. ⁹ Ibid., 102. ¹⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan: With Selected Variants from the Latin Edition of 1668*, edited with introduction and notes by Edwin Curley (Indianapolis: Hackett, 1994), 76.

¹¹ Wright, 212. ¹² Richard Taylor, *Ethics, Faith, and Reason* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1985), 83-84. ¹³ Quoted in Phillip Yancy, “The Other Great Commission,” *Christianity Today*, 7 October 1996, 136. ¹⁴ Francis Schaeffer, *He Is There and He Is Not Silent, from The Complete Works of Francis Schaeffer*, vol. 1 (Wheaton, IL: Crossway Books, 1982), 303. ¹⁵ This article is adapted from the forthcoming book, *Relativism: Feet Firmly Planted in Mid-Air*, by Francis J. Beckwith and Gregory Kouki (Grand Rapids: Baker Book House, 1998). It can be ordered online at www.str.org.

Het paradijs- en zondevalverhaal

Inleiding

Wanneer Jezus aangeeft wie waarlijk een discipel van Hem is, dan is het criterium niet orthodoxie, de juiste leer, maar de liefde (Joh. 13:35). Ook als mede-christenen afdwalen in hun geloof, moeten we de liefde betrachten. We hebben te veel getwist en te veel veroordeeld. Maar dat betekent niet dat we alles maar goed moeten vinden en nooit iets mogen zeggen. Wanneer de heiligheid van God en het verlossingswerk van Jezus Christus in het geding zijn, mogen we niet zwijgen. Naar mijn mening is er in het nieuwe boek van Gijsbert van den Brink: *En de aarde bracht voort* een grens overschreden. Daarom wil ik aan dit boek enige aandacht schenken. Bovenal wil ik er graag een positief artikel van maken, namelijk over de betekenis van het paradijs- en zondevalverhaal. Ik ben ervan overtuigd dat het bijbelse verhaal als historisch verslag ons het juiste zicht geeft op het probleem van het lijden en het verlossingswerk van Jezus Christus.

Tegen creationisme

Prof. van den Brink is van mening dat de evolutietheorie te verenigen valt met het orthodox-christelijke geloof. Het feit dat creationisten de evolutietheorie afwijzen, is hem daarom een doorn in het oog. Ze worden negatief afgeschilderd als angst-hazen (14); ze doen “een gekunstelde poging om te ontsnappen aan een veel meer voor de hand liggende interpretatie van allerlei empirische gegevens” (16) en hun aanname dat het bijbelse verslag over de schepping betrouwbaar is, leidt tot “ijsschots springen” (119).

Verder beweert hij dat ‘jonge aarde’ creationisten toegeven dat hun zienswijze op puur wetenschappelijke gronden implausibel [onaannemelijk] is (115). Dit mag soms het geval zijn, maar er zijn nog genoeg christen-wetenschappers die ook wetenschappelijke bezwaren hebben tegen de evolutietheorie. Zo ken ik bijvoorbeeld een geoloog in België die eerst in evolutie geloofde, maar er op wetenschappelijke gronden mee heeft gebroken.

Bezwaren tegen evolutie

Zelf heb ik in een vorig artikel (in *Promise* van april 2015) over het scheppingsver-

haal enige wetenschappelijke bezwaren tegen de evolutietheorie ingebracht. Hieronder volgen nog enkele kritische noten.

1. Eén reden waarom mensen in evolutie geloven, is de geologische tijdschaal: volgens wetenschappers zijn de fossielen miljoenen jaren oud. Maar kloppen *de moderne dateringsmethoden* wel? Ir. J. van der Wulp schrijft hierover het volgende: “Gewoonlijk wordt aangenomen, dat de leeftijden van zeer oude gesteenten en voorwerpen met radio-actieve meetmethoden absoluut juist kunnen worden bepaald. Men werkt met het begrip halfwaardetijd, dat is de tijd waarin de beginmassa van een radio-actieve stof door het verval tot de helft van de oorspronkelijke waarde wordt teruggebracht. Voor alle tijden, en vooral die langer dan zeg 5.000 jaar, die niet met andere meetmethoden kunnen worden gecontroleerd, moet men er zeker van zijn: a. dat het uitgangsmonteer niet verontreinigd was door andere stoffen, b. dat de radio-actieve vervalsnelheid al die tijd constant is gebleven, c. dat er niets van dezelfde stof is bijgekomen of afgegaan tijdens het verval, noch dat de stof van aard is veranderd. In de praktijk kunnen alle drie afwijkingen tezamen voorkomen.

Voor een universele kosmische klok maakt men gebruik van het verval van de stof Remium-187 tot Osmium-187. De halfwaardetijd is 42 miljard jaar bij zuivere en neutrale Remium-atomen. In het laboratorium te Darmstadt werd een proef opgezet met geïoniseerde, dus niet zuivere, niet neutrale, Remium-atomen. Bij het meten van het bèta-verval (electronenverval) moest men verbaasd concluderen, dat de halfwaardetijd terugviel tot 33 jaar, meer dan een miljard maal kleiner dan de theoretische waarde voor de zuivere stof. De consequentie is, dat alle lange tijden voor kosmische processen onbetrouwbaar moeten worden geacht, want men kan niet met zekerheid vaststellen, dat zolang geleden aan de bovengenoemde voorwaarden voor de radioactieve meetmethode werd voldaan”.



Als de fossielen geen miljoenen jaren oud zijn, kunnen ze tijdens de zondvloed zijn ontstaan. Het proces van fossilisatie wijst ook op een catastrofe.

Volgens Van den Brink zijn de eerste leden van onze soort *homo sapiens* zo'n 200.000 jaar geleden in Afrika verschenen. Kan dit waar zijn? Ir. van der Wulp schrijft: “Demografische computermodellen van de groei van de aantallen mensen op aarde gaan uit van de huidige ruim zes miljard mensen, en rekenen dan terug naar het verleden. Rekening houdend met rampen, oorlogen, voedsel-schaarste, ziekten en plagen, en met de klimatologische en agrarische verschillen, bepaalt men per streek een gemiddeld groeipercentage, wat nog varieert met de tijd, afhankelijk van de bekende geschiedkundige perioden. Dergelijke zeer complexe computermodellen komen - uitgaande van ruim zes miljard mensen nu-uit op één eerste ouderpaar, levend ongeveer 6000 à 7000 jaar geleden”. Dan klopt de bijbelse chronologie en is deze betrouwbaarder dan de moderne dateringsmethoden. Augustinus schrijft in *De stad van God*: “Ze worden ook nog op een dwaalspoor gebracht door bepaalde leugenachtige geschriften die de geschiedenis van de tijden vele duizenden jaren laten duren, terwijl wij toch uit de Heilige Schrift kunnen berekenen dat

er sinds de schepping van de mens nog niet helemaal 6000 jaar zijn verlopen” (555).

- 2) Van den Brink accepteert de evolutietheorie als de meest plausibele wetenschappelijke verklaring voor de *biodiversiteit* (grote verscheidenheid in de natuur) (19). Natuurlijke selectie wordt beschouwd als de drijvende kracht achter de evolutie als een soort vervanging voor God. Dat is vreemd. Immers natuurlijke selectie vergroot de variatie niet, maar beperkt die juist door te selecteren en verklaart niet het bestaan van mutaties waardoor selectie mogelijk is. Deze mutaties leiden niet tot nieuwe soorten, maar juist tot degeneratie. Hoe de evolutietheorie de biodiversiteit kan verklaren, is voor mij dan ook een raadsel. Gods creativiteit bij het scheppen is wel een goede verklaring. Toen God de soorten schiep, heeft Hij het vermogen tot variatie ingeschapen, zodat er vele ondersoorten ontstonden.
- 3) De natuur is één groot *netwerk*, waarin planten en dieren van elkaar afhankelijk zijn. Een langzaam evolutieproces is hiervoor niet een goed verklaringsmodel. Zo'n netwerk moet vrijwel gelijktijdig zijn ontstaan.
- 4) Er is ook een ernstig *ethisch bezwaar* tegen de evolutietheorie aan te voeren. Volgens die theorie laten de fossielen zien dat de dieren reeds miljoenen jaren ziekte, lijden en dood hebben gekend; ook de mens gaat vanaf het begin gebukt onder een dergelijk onheil. Hoe kunnen we nog in een goede God geloven, als Hij een onvolmaakte en wrede natuur heeft geschapen? In een folder las ik: “Door het ontkennen van Gods mooi afgerond scheppingswerk in het begin, houdt ‘theïstische evolutie’ Hem verantwoordelijk voor miljoenen doden per jaar, misvormingen en ziekte vóór de zondeval. Evolutie in atheïstische vorm kan van mensen demonen maken, maar ‘theïstische evolutie’ maakt een demon van God”. Van den Brinks reactie “dat de wereld in *Gods ogen* nochtans goed is - ‘zeer goed’ zelfs” (179) is geen adequaat antwoord op het probleem. Het idee dat de schepping reeds geïnfilteerd was door demonische krachten lost het probleem niet op. God blijft dan verantwoordelijk, want Hij heeft dit toegelaten.

Zulke kritische noten ontbreken in zijn boek. Hij gaat er eenvoudig van uit dat de evolutietheorie correct is (14,75). Het gaat tenslotte om een puur wetenschappelijke theorie. Maar is dat waar?

Schepping en evolutie

Van den Brink kan niet ontkennen dat er een groot verschil is tussen het bijbelse verhaal van de schepping in zes dagen en een evolutionair proces van miljoenen jaren. Toch meent hij beide werelden te kunnen verzoenen. Daarvoor hanteert hij een drietal principes.

1. Hij onderscheidt tussen de theologische boodschap van de bijbeltekst en het wereldbeeld waarin deze gevat is (139). Wanneer het bijbelverhaal (bijv. de schepping in zes dagen) verschilt van het evolutionaire wereldbeeld, dan is er in de Bijbel sprake van een verouderd wereldbeeld en moet dat worden vervangen door het moderne wereldbeeld. We moeten het bijbelverhaal niet zo letterlijk nemen en met nieuwe evolutionaire ogen lezen. Het is voor hem niet meer een betrouwbaar historisch verslag, dat we letterlijk kunnen interpreteren. Er zit alleen een historische kern in het verhaal.
2. De evolutietheorie en de scheppingsleer bestrijken volgens hem niet hetzelfde vlak (60). Hij sluit niet uit dat God de eerste levende cel uit het niets schiep (74), maar verder heeft dat leven zich vanzelf ontwikkeld via evolutie. Schepping gaat over het ontstaan van het leven en evolutie over de ontwikkeling daarvan. Maar dat klopt niet helemaal. De evolutietheorie wil niet alleen de ontwikkeling der soorten, maar ook het ontstaan ervan verklaren, wat niet tot het terrein van de wetenschap behoort. We kunnen wel zeggen dat, nadat God de soorten had geschapen, er een bepaalde ontwikkeling heeft plaatsgevonden (micro-evolutie).
3. Hij brengt een scheiding aan tussen geloofsinzichten en evolutiewetenschap. Hij meent dat het bij evolutie gaat om een puur wetenschappelijke theorie (30). Hij heeft het nog wel een keer over een interpretatie van empirische gegevens (16), maar staat er niet bij stil, dat die interpretatie niet zuiver objectief is, maar gekleurd is door de bril van Darwinistische wetenschappers. De evolutietheorie is onlosmakelijk verbonden met een wereldbeschouwing. Het bijbelse getuigenis botst niet met de wetenschap, maar wel met een evolutionair wereldbeeld.

Een verwarrende vermenging

De hierboven genoemde verzoeningspoging die Van den Brink heeft ondernomen, heeft een verwarrende vermenging als resultaat gehad. Dit is zijn verhaal. Zo'n 200.000 jaar geleden verschenen de eerste leden van onze soort *homo sapiens* (209). Het waren gewelddadige woestelingen (211), ook onderworpen aan

ziekte en dood. Ze konden moorden, maar waren nog schuldeloos (240). God heeft deze mensen 155.000 jaar (!) lang laten aanmodderen. Toen, zo'n 45.000 jaar geleden, gebeurde het “dat God één van de vele geëvolueerde hominiden [mensachtigen] verkoos, deze op enig moment de cognitieve sprong naar het echte menszijn liet maken en met zijn beeld toerustte” (238). Die mens noemt hij Adam. Adam en Eva waren dus niet de eerste en enige mensen. Ze waren verbondshoofden in een populatie (226). Ze hadden vermoedelijk onvergankelijk leven kunnen ontvangen, maar luisterden niet naar God en namen de verkeerde afslag (239). Dit was voor hem de zondeval.

Het bijbelse zondevalverhaal heeft de volgende vier kenmerken:

- a) Adam en Eva waren in het paradijs, in een staat van rechtvaardigheid, dus zonder zonde; b) ze waren de eerste en enige mensen; c) Eva werd verleid door de slang (satan); d) er was nog geen dood in de wereld.

Deze vier kenmerken ontbreken in zijn verhaal. Hij handhaaft nog wel het begrip zondeval, maar dat is beroofd van de voluit bijbelse betekenis.

Ook het verlossingswerk van Jezus Christus heeft vanuit de evolutietheorie een bepaalde transformatie ondergaan. Van den Brink beaamt dat het scheppingswerk aan het einde van Genesis is voltooid (180), maar hij beweert ook dat de schepping nog niet af is (260). De evolutie is op weg naar een nieuwe fase. “Christus brengt ons veeleer tot een hogere zijnswijze” (261). Zo kan je Christus zien als een helper in de evolutie. Dit is een typische new-agelering. Mensen kunnen hierdoor gemakkelijk op een dwaalspoor geraken. Dit is mijzelf overkomen, toen ik vroeger in evolutie geloofde. Een Indiase goeroe schreef dat we op weg zijn naar een nieuw en hoger supramentaal bewustzijn. Dat vond ik een boeiend idee en zo ben ik in de new-agewereld terechtgekomen.

We moeten concluderen dat zijn verhaal grotendeels niet in de Bijbel te vinden is en ook niet op de evolutiewetenschap te funderen is. Van den Brink heeft een eigen verhaal bedacht en is zo in een fantasiewereld terechtgekomen. Dat is tragisch. Het betekent dat we ons theologisch huis bouwen op drijfzand. We kunnen ons echter beter vasthouden aan het Woord van God, want dan staan we op stevige grond. Laten we liever het Bijbelverhaal lezen als een historisch betrouwbaar verslag over de oorsprong van het kwaad. Augustinus schrijft in *De stad van God*: “Deze interpretaties en eventueel andere, die nog beter kunnen dienen om van het paradijs een geestelijke verklaring te geven, mogen





gerust geopperd worden en niemand maakt daar bezwaar tegen. Echter wel op deze voorwaarde, dat men gelooft aan de historische waarheid, zoals die ons in dat volstrekt betrouwbare verhaal van de gebeurtenissen wordt voorgehouden” (610).

Het paradijs

Ook al zijn er in het bijbelse paradijs- en zondevalverhaal elementen te vinden uit de Egyptische godsdienst (bijv. het bestaan van een paradijs, de levensboom en de slang), het is een uniek verhaal dat nergens anders te vinden is. Er is geen sprake van een oudoosters wereldbeeld dat achterhaald is. Het is Gods verhaal.

Ik geloof dat er werkelijk een paradijs heeft bestaan en dat er ook twee bomen in het midden van de tuin stonden: de levensboom, die het eeuwige leven kon schenken en de boom van kennis van goed en kwaad, die de dood tot gevolg had, als men van de vrucht at. Er is een nauwe band tussen het oude en het toekomstige paradijs. In Openbaring 2:7 lezen we: “Wie overwint, zal Ik laten eten van de levensboom die in Gods paradijs staat”. In het hemelse Jeruzalem is de levensboom aanwezig: “In het midden van het plein van de stad en aan weerskanten van de rivier stond een levensboom, die twaalf vruchten gaf, elke maand zijn eigen vrucht” (22:2). Er wordt wel eens beweerd dat het woord Eden afgeleid is van het Babylonische woord *edinu* dat woestijn betekent. Dan zou het paradijs een tuin zijn die omheind is als bescherming tegen de gevaarlijke buitenwereld. Maar Eden is een zuiver Hebreeuws woord. In Jesaja 51:3 ziet men juist een tegenstelling, zelfs dubbel, tussen woestijn en Eden en tussen wildernis en de tuin van de Heer. Het

paradijs was een lusthof in een oase. Het moet onvoorstelbaar mooi zijn geweest. Daar hadden Adam en Eva voor eeuwig gelukkig kunnen zijn. Toen voltrok zich echter een drama.

De zondeval

De slang kwam opdagen en verleidde Eva om toch te eten van de vrucht van de boom van kennis. Ook Adam at ervan. De slang is in de christelijke traditie altijd gezien als een spreekbuis van satan. In Openbaring 12:9 lezen we: “De grote draak werd op de aarde gegooid. Hij is de slang van weleer, die duivel of satan wordt genoemd”. Augustinus schrijft in *De stad van God*: “In het lichamenlijk paradijs, waar samen met die beide mensen, de man en de vrouw, ook de andere aardse levende wezens verbleven, onderdanig en zonder kwaad te doen, koos hij (satan) de slang uit... om door haar te spreken” (645).

Door ongehoorzaam te zijn aan Gods gebod, heeft de mens tegenover God een zware schuld op zich geladen. Door naar de slang te luisteren, is de mens bovendien in de macht van de satan gekomen. Toen God de mens schiep, heeft Hij man en vrouw de heerschappij over de wereld gegeven: “Vervult de aarde en onderwerpt haar, heerst over de vissen der zee en over al het gedierte der aarde en al het gevogelte des hemels, en al wat op de aarde kruipt” (Gen. 1:28). Toen de mens satan gehoorzaamde, droeg hij daarmee zijn onderkoningenschap over aan satan. Zo werd deze de ‘overste der wereld’ (Joh. 12:31; 14:30; 16:11). De gehele kosmos - mens en natuur - is onder invloed van de boze gekomen (1 Joh. 5:19).

Als men gelooft dat satan een veroorzaker is van het kwaad in de wereld, krijgt men al gauw de beschuldiging dat men een eeuwig dualisme aanhangt. Maar satan is geen tegengod naast God. Hij is een door God geschapen engel. Hij is echter tegen God in opstand gekomen en heeft een deel van de engelen meegetrokken. Door de zondeval heeft satan het recht gekregen om in de wereld macht uit te oefenen. Daarom kon hij tegen Jezus zeggen: “U zal ik al deze macht geven en hun heerlijkheid, want zij is mij overgegeven, en ik geef haar wie ik wil” (Luc. 4:6).

Door satan zijn ziekte, lijden en dood in de wereld gekomen, hetgeen mogelijk werd door de zonde van de mens. In het deuterocanonieke boek Wijsheid - dat voor de eerste christenen tot de Heilige Schrift behoorde - lezen we: “God heeft de dood niet gemaakt” (1:13); “door afgunst van de duivel is de dood in de wereld gekomen” (2:24). Dit is in overeenstemming met het getuigenis van het Nieuwe

Testament, waar de dood de grote vijand is en satan de heerser over de dood wordt genoemd (Hebr. 2:14).

We mogen God niet de schuld geven van alle ellende in de wereld. Weliswaar straft Hij van Zijn kant de mens die zondigt, maar Hij handelt altijd rechtvaardig, en niet wreed zoals satan. God is liefde. Ook na de zondeval is Hij zich om de mens blijven bekommeren en heeft Hij bovenal voor een definitieve oplossing gezorgd. In Gen. 3:15 is ons de Messias beloofd. “Dit zaad zal u de kop vermorzelen”. Met dit zaad wordt Jezus Christus bedoeld. Hij zal de heerschappij van satan verbreken.

Jezus de Verlosser

Uit liefde heeft God de Vader Zijn eigen Zoon naar deze wereld gezonden om ons te verlossen. God de Zoon heeft in de moederschoot van Maria de menselijke natuur aangenomen en is als mens geboren. Alleen Hij, de Godmens, kon ons rechtmatig uit de macht van satan bevrijden. Als God de Zoon had Hij macht over satan en diens demonen en heeft Hij op Golgotha de duivelse machten verslagen en onttroond. Als mens heeft Hij, door God te gehoorzamen tot in de dood, onze schuld betaald en ons met God verzoend. Ds. H. de Jong (NGK) schrijft terecht: “Door het verzoenend werk van onze Heiland is hem (satan) de bodem onder de voeten weggetrokken” en heeft hij - evenzo rechtens! - geen been meer om op te staan” (13).

Door Zijn kruisoffer heeft Jezus voor ons de hemelpoort geopend. Hij schenkt het eeuwige leven aan ieder die in Hem gelooft.

Ten slotte

Het zal de lezer duidelijk zijn dat de inhoud van het hierboven besproken boek m.i. verwerpelijk is. Maar ik wil niet oordelen over de auteur als persoon. De Heer zal oordelen. Wij kunnen bidden dat de ogen geopend worden voor de onjuistheid van de evolutietheorie en dat de macht van deze ideologie verbroken wordt.

Martie Dieperink

Literatuur

- Prof. dr. Gijsbert van den Brink, En de aarde bracht voort, Utrecht 2016.
- Augustinus, De stad van God, Baarn/Amsterdam 1983.
- Drs. H. de Jong, De overste van deze wereld, Franeker 2015.
- Drs. Martie Dieperink, Het scheppingsverhaal: diepzinnig en waar, Promise april 2015.

Oorspronkelijk

Overwegingen bij schepping en evolutie

dr. M.J. Paul (Apeldoorn: Labarum Academic, 2017) 525 pp.

'Wie als eerste pleit, lijkt zijn recht te krijgen, maar dan komt zijn tegenstander, en die vecht het aan' (Spr.18:17 NBV).

Over wat er precies gebeurd is 'In den beginne' verschijnen steeds weer nieuwe boeken. Recent schreef G. van den Brink 'En de aarde bracht voort Christelijk geloof en evolutie'. Dit boek deed de doctor in de theologie, biologie en psychologie W. Ouweneel besluiten om daar weer met een boek op te reageren. Ouweneel vindt namelijk dat wie de evolutie kritiekloos overneemt, de hele christelijke theologie op losse schroeven zet en is daarmee bang voor het domino-effect.

In het boek 'Oorspronkelijk' dat ik gelezen heb (je moet er wel even voor gaan zitten!), zet de oudtestamenticus dr. Paul rustig, maar gedegen, uitgebreid, overtuigend en inventariserend de verschillende visies uiteen, wat respect afdwingt. Hoe zijn de evolutietheorieën zelf geëvolueerd?

Hij dient twee Amerikanen van repliek: de theoloog en oudtestamenticus J. Walton (auteur van de boeken 'The Lost World of Genesis One' (2009), 'The Lost World of Scripture' (2013) en 'The Lost World of Adam and Eve' (2015)) en biochemicus D. Alexander (auteur van 'Creation or Evolution. Do we have to choose?' (2008)). Paul begint echter met exegetische doorkijkjes in Genesis, met uiteraard nadruk op de eerste hoofdstukken, waar hij terecht wijst op de eenheid van de eerste drie hoofdstukken van Genesis, de eenheid van het hele Bijbelboek



Genesis en de eenheid van de Bijbel als geheel. Heel duidelijk neemt Paul zijn geloofsuitgangspunt vanuit het Woord en niet vanuit 'de' wetenschap (bestaat die wel?). Een moderne mening is dat 'de wetenschap' zou mogen of moeten dicteren hoe we de scheppingsteksten exegetisch moeten lezen. Wanneer Bijbel en natuur elkaar tegenspreken, menen theïstische evolutionisten dat de evolutietheorie zo sterk staat dat er een aanpassing van de klassieke uitleg van Genesis 1-3 moet komen (p. 441). Hebben jodendom en christendom dan duizenden jaren lang de eerste hoofdstukken van Genesis

verkeerd opgevat? (p. 267). Dat lijkt volgens de auteur toch zeer onwaarschijnlijk. Alle kerkvaders gingen uit van een schepping in zes dagen (p. 457). Bezwaren zijn er te over. Het essentiële evolutionistische begrip 'survival of the fittest' is onverenigbaar met een moreel goede en barmhartige God die de zwakken beschermt. Het recht van de sterkste vloekt met de ethisch hoogstaande Bergrede die begint met de zaligsprekingen van de Here Jezus. Hoe kan bovendien een goede God lijden en dood een plek hebben gegeven vóór de zondeval? Daarnaast is denken over hogere en lagere mensenrassen verder strikt verwerpelijk. Als de evolutietheorie correct is zouden er ontelbare tussenvormen moeten zijn, maar na intensief zoeken ontbreken die nog steeds. Het Bijbelse verslag over de schepping van Eva is een zeer serieuze verhindering voor een leer over de schepping door evolutie (p. 371). Nog meer grote bezwaren tegen de evolutie, door allerlei mensen van naam aangedragen, passeren de revue, wat aangeeft dat evolutie echt niet zo vanzelfsprekend is, ook al wordt deze optie door bijna iedereen kritiekloos aangeprezen. Concluderend blijken volgens Paul schepping en evolutie onverzoenlijke verklaringen te zijn voor het hoe en wat 'in den beginne'. Door middel van de uitgebreide index achterin kan de lezer makkelijk terugvinden wie wat waarom beweerde. Dit apologetische, heldere en geïllustreerde werk kan ik van harte aanbevelen!
ISBN 9789402904956 € 24,95

drs. W.J.A. Pijnacker Hordijk



2018

Abonnement Promise Magazine 2018

We mogen weer terugkijken op 2017 als een gezegend jaar. Wij hebben weer veel positieve reacties gehad op artikelen in ons kwartaalblad Promise. We richten ons de laatste jaren op vier belangrijke thema's: geestelijke stromingen, apologetiek, identiteit en ethiek. In het afgelopen jaar publiceerden we bijvoorbeeld artikelen over geestelijke stromingen: Shintoïsme, Jezus of Boeddha en Jezus of Mohammed. In 2017 hadden de volgende artikelen een apologetisch karakter zoals: Jezus de beste filosoof, Mariaverering en de maagdelijke geboorte van Jezus. Ook kwamen er ethische onderwerpen aan de orde zoals: orgaandonatie, bodypiercing en tatoeage. Tenslotte artikelen die onze identiteit betroffen zoals: Zien met je hart, en Relationele hersenvaardigheden. In dit spoor willen we in 2018 DV ook verder gaan en u kunt ons daarin steunen!

Door de toenemende digitalisering verdwijnen er steeds meer bladen, maar wij willen voorlopig **naast** onze digitale versie van het blad (bladen online) zo lang mogelijk ook vasthouden aan een papieren versie. Dankzij de extra giften van enkele abonnees lukt dit steeds weer. *De abonnementsprijs voor 2018 blijft onveranderd op € 25,-.* Hiervoor krijgt u 4 keer het Promise Magazine in de brievenbus en toegang tot de onlineversies (inmiddels 68 kwartaalbladen!) en vele E-books en brochures.

Uw abonnement op Promise Magazine verloopt op 31-12-2017. U kunt het abonnement betalen op **twee manieren**:

1ste manier:

- Overmaken van € 25,- op **rek. nr. NL10INGB0004906197 óf NL58RABO03916.83.071** t.n.v. Stichting Promise te Oudewater, onder **vermelding van: uw adres en 'abonnement 2018'**.

2e manier (deze heeft onze voorkeur!):

- Op de website <https://www.stichting-promise.nl> via menu Magazine > Inloggen/uitloggen inloggen met uw gebruikersnaam/emailadres en wachtwoord
- Na het inloggen komt u op de Profiel Pagina, en daar klikt u op het tabje 'Abonnement'
- Klik op de oranje knop 'Vernieuw nu: Jaar 2018' om uw abonnement te verlengen. U kunt dan het abonnementsgeld overmaken met de hierboven genoemde girogegevens, en zoals verder aangegeven staat, met bijvoorbeeld Ideal.

Als u zich nog niet eerder als abonnee aangemeld heeft, kunt u dat doen op de website <https://www.stichting-promise.nl> via menu Magazine > Abonneren en dan Registratie, of door een email te sturen naar info@stichting-promise.nl met de vraag naar een gebruikersnaam en wachtwoord (die u, als u dat wilt, later weer kunt veranderen).
Stichting Promise, Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater.
T: 0348-563359 (na 18 januari 2018)

Veel dank voor uw steun en gebeden!
Gerard Feller

Colofon

Het blad "Promise" is een uitgave van stichting Promise en verschijnt 4 maal per jaar.

Het doel van de stichting is de verkondiging van het evangelie van Jezus Christus.

De stichting tracht dit doel te bereiken door:

- a. Het toetsen van allerlei maatschappelijke en geestelijke stromingen en denkwijzen, vooral op medisch en sociaal gebied aan het Woord van God, de Bijbel.
 - b. Het publiceren via het blad Promise" van geschriften en of bijbelstudies met bovengenoemd doel, dit tevens via audiovisuele middelen aan een zo breed mogelijk publiek.
- De stichting is interkerkelijk en heeft als grondslag, zich daarbij alleen te laten leiden door de Bijbel, waarvan ze gelooft dat dit het geïnspireerde Woord van God is en alleen onfeilbaar gezag heeft.

We geloven dat God deze wereld zo lief heeft, dat Hij zijn Zoon gegeven heeft om onze straf op de zonde te dragen, opdat wij, indien we in Hem geloven eeuwig met Hem mogen leven en ook nu dagelijks Zijn aanwezigheid mogen ervaren. Door middel van diverse activiteiten van de stichting willen we deze boodschap uitdragen

Redactie

Gerard Feller, Oudewater
drs. W.J. Pijnacker Hordijk, Delft
drs. Piet Guijt, Zoetermeer

Comité van aanbeveling

Ds. Orlando Bottenbley
Drs Martie Dieperink
Drs Bert Dorenbos
Drs MartienJan de Haan
Prof. dr. Ir. Henk Jochemsen
Dhr. Hans L.J. Keijzer
Prof.dr. Martjan Paul
Drs Chr. Steyn
Dhr. Teun Stortenbeker
Dhr Feike ter Velde
Ds dr. Paul J. Visser
Drs Jef de Vriese (België)
Drs Téó v.d. Weele
Dr. Jim Wilder (U.S.A.)

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van de artikelen is voor de auteur en/of de redactie

Vormgeving DUO-ontwerp, Utrecht

Druk Boom + Verweij grafiservices, Mijdrecht

ISSN: 1383-0295

verschijnt 4 x per jaar

Abonnement 2016: € 25,- per jaargang (inclusief abonnement online)

Abonnement online 2016: € 12,- per jaargang

St.Promise

Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater
Tel. 0348 - 563359
e-mail: info@stichting-promise.nl
internetpagina: www.stichting-promise.nl
IBAN ING: NL10INGB0004906197
BIC ING: INGBNL2A

IBAN Rabobank: NL58RABO03916.83.071
BIC Rabobank: RABONL2U

Buiten Nederland is alleen een abonnement online mogelijk

St.Promise

Lange Burchwal 80, 3421 SM Oudewater
Nederland

Losse nummer € 4,-



9 771383 029001